

Anmærkninger og Dplysninger

til

M. Porcius Cato de re rustica.

Af

Conferentsr. Christen Friis Rottbøl.

Lyst at erfare, hvorvidt de gamle Fædre have banet os Veien i Alger og Ha- vedyrkingen, bevægede mig først til at læse med Agtsomhed de latinske under Navn af Scriptorum R. R. bekendte Skrifter. Den ældste Cato's gamle og haarde Sprog og korte Skrivemaade nødte mig mange Gange til at standse, at læse om igien, at holde det ene Sted mod det andet, at sammenligne de for- skjellige Udgaver og at veie og prøve efter min ringe Evne Fortolkernes Anmærk- ninger, hvorunder jeg hist og her bragtes paa andre Tanker, som jeg til mit eget Brug bragte paa Papiir. Ved Sprogkyndige og det Slags Undersøgelse- elskende lærde Venners Opmuntring blev jeg bevæget at udgive dem, og be- stemte, efterdi de høre for en stor Deel under Natur-Videnskabens Fag, der- til Vores Selskabs Skrifter, ikke troende at de hist og her om Texten og Sproget forekommende Strøe-Tanker skulde deri gjøre Hinder; da baade vores Kundskab om Tingen beroer paa en rigtig Text og dens rette Forstand, og Landboevæsenet elskende Læsere kunne overlade de dem mishagende Sprog- An- mærkninger til Sprogelskere, hvilke heri maaskee ville finde mere Smag end i Hovedsagen selv.

Afhandlingen har kostet meere Umage, end jeg forestilte mig; da jeg har udtaget de forskjellige Læsemaader, som jeg tilbageholder til en anden Leilighed, ikke af Gesners Var. Lectiones alleme; men af følgende Udgaver: den Regisk. 1499. Bonon. 1504. Ald. 1514 og 1533. Basil. 1521. Tigur. 1528. Ascensii 1529. Paris. 1533. Hervagii 1535. Gymn. 1536. Vict. af Rob. Steph. 1543. Gryph. 1549. begge Popmæ 1598. 1620. Comelini 1595. begge Gesneri og den Zweibrückiske. Ved disses Sammenfigning har jeg fundet, at mange Var. Lect. de Gesnerske kunne tillægges; og adskillige af hans derefter rettes, og desuden samlet følgende Bidrag til den litteraire Kundskab om disse Skribentere.

Ved Regii af mig paa den Weberske Auction i Kiel kjøbte Udgave findes et Index eller Repertorium i alphabetisk Orden skrevet paa 20 $\frac{1}{2}$ Blad in Folio, 3 Pissere paa hver Side med net og tæt Skrivt og smaae dog læselige Bogstaver, fuldstændigere end de som forhen ere trykte, hvilket efter en løs Beregning henviser omtrent til 6200 Steder i samtlige Script. R. R. uden Forklaring; det svarer ikke til Udgavens Sider men til Afdeelingen, som derudi for Registerets Skyld i Bredden ere tegnede, og synes at være giordte til et MSS., i det mindste passe de hverken til den Reg. Udgave af Script. R. R. 1499 eller til Columella i den Bonon. af 1482*). Det begynder saaledes: Repertorium in opera agrariae rei Catonis Varronis Columellæ Palladii. og slutter: Consumatum Anno Domini 1505. 16 mensis Octobris per Magistrum Georgium Dotterman Meiningensem pro laude Dei omnipotentis; derefter følger: Index annotationum Phil. Beroaldi in Cat. Varron. et Columell.; og bag efter samme: finitum Anno Christi 1505 in Vigilia Lucæ Euangelistæ; foran i Bogen er skrevet: liber ille legatus est collegio Principis per eximium Dominum sacrarum litterarum Doctorem Georgium Dotterman Meiningensem collegii Principis collegam obiit autem die S. Margarethæ. 13 Iulii 1587.

Iblandt de forhen opregnede Udgaver er den Zürchiske af 1528 lidet bekendt. Den anmeldes af Gesn. Ed. 1 pag. XLIV. ad Ald. exemplar, quod

*) Denne fik Kongens Bibliothek af den Thottiske Samling, men den er meget usfuldstændig; jeg har derfor kunns kundet sammenligne i Columella, som synes at være uden Mangel.

qvod in fine dicitur, expressa, *nescio ubi*, hvilke to Ord, hvormed allene er tilkiendegivet, at Trykningsstedet var forgiettet, have misledet Zweibrückerne i deres Udgave 1787 Vol. 1. p. CXXXV. urigtig at anføre s. l.; da dog bag i Bogen, som jeg eier, er vedtrykt: excusa sunt opera Tiguri apud Iacobum Mazochium Ao. salutis MDXXVIII, og derunder: Τέλος και Θεω δόξα, Ovenfor Chalcographus, lectori -- excusimus hæc ad aldinum exemplar et vigilantissima cura cum aliis qvoqve exemplis contulimus -- proinde errata qvæ recognito libello deprehenduntur sic corrige etc. Han har dog allene rettet i Cato een Trykfeil augerem for augurum; endsskønt jeg har fundet mange flere og tillige, at den ikke allene har et Udtog af Codri Schol. ad libr. Palladii som Gesn. melder; men endog et andet af Pomp. Læto over Columell. L. X. de cultu hortorum. med en kort Fortale p. 137. Denne P. Læti og Codri Forklaring findes allerede i den Regiske Udgave af 1499*), og ikke, som det heder i Ed. Bipont. p. CXXXV. i Iunt. Ima 1515. men først i 11da 1521 efter Catal Bünav. Vol. 1. pag. 255, som formodentlig haver givet Anledning til denne Wildfarelse.

Gesner har Ed. 1. pag. XLIV saa stærk tvivlet om den Aldinske Udgave af 1513, at han fast negter dens Tilværelse, hvilket ovenmeldte Zweibr. Udgave Tom. 1. pag. CXXXIV. saaledes har modsagt: raram vero hanc editionem de qua dubitat Gesnerus descripsit Freytag app. litter. pag. 1336. Til Gesners Forsvar behøves vel ikke at erindres meere, end at Pave Leon. X. Privilegium i Udgaven af 1514 er dateret den 28. Nov. 1513. Til at udfærdige det i det pavelige Cancellie, trykke det første Afk, og fordele samtlige paa Exemplarerne, behøvedes vel udi Bogtrykkeriet een Maaned, og altsaa kan denne Udgave ikke være udkommen før end 1514, og dersom Aldus end paa nogle Exemplarer har sat 1513, maae de være af samme Udgave med dem, hvorpaa staaer 1514. Dog kan tillægges, at Freytag paa det angivne Sted langt fra at have modsagt Gesner, tværtimod har beviist, at der skal en Feil i Catalog. Hull., og at Udgaven af 1513 ikke er til. Men Gesner (eller jeg vil snarere troe de, som han har overdraget at samle sine Lect. Var. og sammentagne Udgaverne) har i Henseende til Aldi Udgaver af 1514 og 1533 feilet;

naar

*) Maaskee i ældre af mig ikke seete Udgaver.

naar han skriver om sidste: nulla quam observaverim differentia a priore, da dog Titlerne allene viise en mærkelig Forskiel. I Ald. I. er Leonis X. privil., Iucundi Veron. Præfatio ad Leon. X., P. M. Georgii Alexandrini Brev til Petrum Priol. M. filium, og et andet til Bernard. Iustinian., som savnes i Ald. II. Videre har Ald. I. Merulæ enarrationes og annotationes efter Bøger og Kapitler; i Ald. II. ere samme Oplysninger; men i alphabetisk Orden og efter Iunt. 1515 Forbedringer, men bedre ordnede. Udi Ald. I. gaaer index Capitum i en Række til Enden af Columella; da siden ved hver Bogs Begyndelse i Palladio fremsættes en Fortegnelse over sammes Titulos. I Ald. II. følge indices Titul. Palladii umiddelbar efter index Capit. Columellæ. Ald. II. har et blot index eller repertorium (uden Forklaring) først over latinske siden over græske Ord og Steder i disse Scriptores, det første af dette Slags, som er trykt, hvilket savnes i Ald. I. Da disse Forskieligheder møde allene i Udgivernes Tilgifter, uden at ramme Texten selv, hvilken Trykfeil fraregnet, er een og samme i begge de aldinnske Udgaver, kunde det have været ligegyldigt, at Gesner til sin Udgave af 1735 har betient sig af Ald. II. 1533 (som sees tydelig at være skeet da han 1) Cap. 10, 2. har iblandt variant. Ald. afferri, som er en Trykfeil i Ald. II. da i I. findes efferrri; ligeledes i VII, 5. A. og G. pyrea, hvorudi A. I. er pyra, 2) tilskriver Iuntina: Pæsemaader, som Ald. I. tilkommer VIII, 2. x. fertilissimum og CLI, 2. e maturum, og saaledes paa utallige Steder. 3) anfører lectiones variantes stedse i saadan Orden, at I. I. anfører Tropen, og Ald. kommer bag efter den baselske og andre Udgaver førend 1533, hvilke dog næsten alle, saavel som I. I. selv af 1515, nedstamme fra Ald. I. 1514) dersom han ikke ved at forgiette Ald. I. Alder havde forringet baade dens Fortienester og sine egne Variant. lect. Tilforladelighed, som ved denne anachronismo henvise kritiske Læsere til en falsk Kilde; ja Gesner synes endog selv derved at være bleven misleedt, da han ellers i Fortalen pag. XX ikke skulde havt Marsag enten at rose meget Angelus for hans nye Text-Forbedringer, eller at frygte for, at han dertil manglede Grund; eftersom de paa nogle saa nær ere tagne af A. I. 1514, hvis Udgiver efter eget og Budæi af Gesner anførte Vidnesbyrd dertil havde brugt gamle Bøger, det er Haandskrivter, siden han har veget fra de for ham udfomne I. R. B. Udgaver. Denne

fortræffelige Udgave *) har saaledes havt det Uheld, at være blevet ukendt af Meursio, som tilskrev dens anden Datter, udkommen i Basel 7 Aar efter, dens Fuldkommenheder, og være blevet miskendt af den store Gesner, som ikke allene tillagde dens førstefødde I. I. 1515. de fleste (at jeg ikke skal sige alle) dens Forbedringer og Erindringer men endog misbilligede det hos Ald. I. at Τὰ καλῶς κείμενα vare forandrede NB. efter Haandskrivter, som han bifalder at være fæet ved I. I. (det er Aldini) Forbedringer af Victorio.

Omdenskiønt Victorii store Fortienester saavel af andre latinske Skribenter som vores landlige, give ham Ret til alle Efterkommernes Høiagtelse; saa troer jeg dog, at hans Udgave havde opnaaet større Fuldkommenhed; dersom 1) hans Indsigt i Sproget havde været ledsaget af en større Grad af Kundskab i Landvæsenet, end hans Text Forbedringer og Anmerkninger paa adskillige Steder give at formode. 2) Dersom han havde havt lidt mindre Troe til hans Haandskrivter, og ikke for deres Skyld føredraget en flattere for en meget bedre Lese, Art, som mine Anmærkninger ville vise adskillige Exempler paa; hvori han endog undertiden er gaaet saavidt, at han i Steden for sammenhængende Perioder og forstaaelige Ord har givet os af begge dem, som han selv tilstaaer ikke at kunne forklare; da det dog vel havde været rettest paa disse Steder at beholde Texten uforandret med Ansørsel af de udi hans Haandskrivter fundne Usvigelsler. Men som jeg har anmærket disse Ufuldkommenheder, saa har jeg paa den anden Side saa lidet overseet denne store Mands Fortienester, at Afhandlingen vil vise Steder forsvarede, som af andre ere angrebne, endog saadanne, hvor han af sine troeste Tilhængere næsten er forladt, som: C. XXX. *lavito paulatim*; andre oplyste, som have været Efterkommerne mørke: *conlicito in malum* CLVII, 15. ja endog det Sted beskiermet i det LXXVII: *simplicibus* completo, hvilket har været en Anstøds Steen for alle Fortolkere, og som Victorius selv har tilstaaet, at han ikke har vidst at forklare. Da Tydelighed, Rimelighed og Overeenstemmelse i Catonis Text have været min Hovedsag, har jeg uden Persons Anseelse og Forgunst søgt samme, hvor de bedst efter min Skionsomhed fandtes, og ikke taget i Betænkning at foretrække Aldus

for

*) Uagtet I. A. Ernesti Fab. bibl. lat. Tom. I. 33. dømmer saaledes: *sequitur novi nec optimi Generis editio* Ald. 1514, 4. 1533.

for Victorius, ja endog de ældste Udgaver I. R. B., for begge disse; naar dette Niemed derved blev opnaaet.

Mod den fortræffelige Gesner har jeg, naar jeg enten afvigede fra hans Meeninger, eller berørte hans mindre lykkelige Steder, stræbt at vise den Beskæedenhed, som en Skribent af den Størrelse fortiente, der har viist saa stor Villighed og Skaansel mod andre, som han har været nødt til at bedømme, og den Verbødighed, som jeg skylder Mandens Fortienester af disse Landhuusholningens Fædre, ja af mig selv, som ved det af ham antændte Lys igiennem deres mørke Steder er bleven veiledet.

Plinii Textes Overeenstemmelse med Cato's, bør vel give en stor Formodning for sidstes Rigtighed, og giøre os meget varfomme i at mistænke den; men da vor Cato har haat (ja har endnu) saamange Drystfældigheder, og Plinius ikke færre; og disse Skribentere af de gamle Afskrivere og Udgivere ere brugte til at rette hinanden; saa er deres Liighed og Overeenstemmelse paa tvivlsomme Steder ikke altid et uimodsigeligt Beviis for Textens Rigtighed, hvilket af Gesner forhen anmerket, kan saameget mere tiene mig til Forsvar, ved Umbram C. XXXIII, 3. Glutus C. XLVI, 1., etc. som Schwarz *) herudi har vovet langt mere end jeg; og af mig C. CLVI, 1. ved aliquo V. folia er viist: at efter al Sandsynlighed de adskillige Udgivere have hver især saaledes indrettet Texten i Varro, at den passede til den af dem antagne Læsemaade i Cato.

Da G. Festi Udtog af P. Diacono ikke har den Vægt som Plinii Text, ei heller, dersom det end havde den i Henseende til Sagen 2: til de gamle Romeres Skikke, Dsfringer 2., som enten i hans Levetid eller kort tilforn have været gængse, kan det efter min Tanke beholde den, naar han forklarer sieldne og mange Aarhundrede seerend hans Tid af Brug komne Ord **), behøver jeg ikke at undskyldte mine Tvivl mod præfatio CXXI, 2. og endnu mindre mit Forsøg, at bringe Strues og ferctum CXXXIV, 2. i Overeenstemmelse med *cultro facito struem* CXLI, 3. og begge Steder med hans Forklaringer over Strues, Ferctum, Ianual, som ingen Fortolker, saavidt jeg veed, for mig har

*) Gesn. Ed. I. 1735. Epist. II. p. 1028-32.

***) Hans Forklaring over *henna* C. XIII. har uden Tvivl skaffet dette Ord for største Deelen det Medhold, som det efter min Tanke saa uskyldigt har faaet. Gronovius har forladt hans Forklaring over *lectarius*, see Anmærkningerne til C. XXIII og CL.

har prøvet. Vebredelser eller Utaf venter jeg mig i det mindste ikke for min Umage; da det ellers havde været lettere her alleene at anføre Felti af den eene efter den anden igientagne Forklaring end uden Forgiengere at bringe samme i nogenlunde god Forstaaelse med *cultro* Catonis.

Alle Gisninger kunne ikke bringes til een og samme Sandsynlighed. Ved nogle, for Exempel C. LXXXIX. *aqva sita fiet coram. CL. arietes in oves denas singulos pascat. CLVI. aliqva B. 5: brassica folia;* skulde der meget til at faae mig til at troe, at jeg ikke havde truffet Cato's Meening; andre saasom LXX. Forklaringen over Lægemedlet for Døvet. CXXVII *sextarium origaniti*, have i mine Dine ikke den Værd og Styrke. Gengang tænkte jeg at lade trykke de første med *curfiv* og de sidste med sædvanlig Skrivt; men som det var en Dom i min egen Sag og en Forgribelse mod Læserens, som af mine egne Grunde vil finde Aarsag nok til at sælde sin, undlod jeg det saa meget mere, som jeg maaskee snarest heri kunde feile. Naar man i øvrigt sammenholder mine med Scaligers ved adskillige Steder i Varro, s. Ex. til lib. II. 4. 5; med Schwartzii; med de, som Morgagnius har forestaaet ved Vegetius og Colamell.; at jeg ikke skal tale om Ursini og Pontederæ; og af Sammenligningen, som af Morg. er gjort imellem Columella og Vegetius erfarer, hvorledes Ord og Meeninger ndi disse Skribentere ere bleven vanskabte og fordærvede, haaber jeg, at man ei aldeles vil fordømme mine Gisninger. Vel har jeg allene ved Sammenligning af Forskiellige Udgavers Læsemaade: Af Catonis Ord paa et Sted med det andet; Og af de øvrige Script. R. R. med ham, uden Hielp af gamle hidtil ubekjendte Haandskrivter vovet disse Gisninger; men jeg har havt Forgiengere i lignende Arbeider, som have troet, at ved Brug af sund Menneſkes Forstand og lidet Sagkyndighed kunde hine Hielpemidler erstatte disses Mangel; og mig kan vel tillades at henegne det paa Cato, som Morgagnius har sagt. Gesn. Ed. I. Ep. III. p. 1232 om Vegetio. *non me fugit quantum vetustiorum codicum autotitati atqve consensui - - - - tribuendum sit; hic tamen sæpe menda sunt ita evidentia, emendationes antem occurrunt ita faciles et necessariæ ut nisi Vegetii ipsius ἀντιγράφου producatur, nemo sit, qvi persvadere possit, codices non esse corruptos.* Derfor skulde jeg og vente mindre Skaansel end Davisius, som efter egen Til-

staaelse: aut MSS. aut *ingenii* subsidio Ciceronis factum pluribus libera-
verim vitiiis, quam omnes omnino qui praeiverunt scriptores, har
betient sig af samme Hielpemidler; eller den store Bentley til Horatius, som
i Fortalen udlader sig saaledes: Plura - - - ex *conjectura* exhibemus,
quam ex codicum subsidio, et nisi me omnia fallunt, plerumque cer-
tiora, cum in variis lectionibus ipsa saepe autoritas illudit et pravæ
emendantium prurigini abblanditur; in *conjecturis* vero contra om-
nium librorum fidem proponendis, timor pudorqve aurem vellunt,
et sola ratio ac sententiarum lux necessitasqve ipsa dominantur.
Helst da formedelst Tertens Velde, Uvisked og Banskelighed; og saavel Af-
Frisvernes som Fortollernes knappe Indsiget i Landhuusholdningen, her maae for-
modes flere urettede Feil, og selgelig tilstaaes større Frihed end hos tydeligere,
Iysere og bekiendtere Emner affhandlende Skribentere; hvilken jeg dog formoder
med Sparsomhed og Undseelse at have brugt i det Haab, at densaaledes skaante
Læsere igien kunde bevæges til at skaane en Forfatter, som i det kritiske Sag
gier sin første Prøve; lykkelig! dersom jeg, som deri har været lidet, kan slippe
med Iani Dom over to langt driftigere Forfattere; audacia est sed illa me-
lior profecto aliorum nimis *anxia* modestia. Frem for alle andre maatte
jeg skielve for Grammatici, i hvis Sag jeg med saa stet Udrustning og liden
Erfaring har været mig, dersom det ikke trøstede mig, at vores Tids Lærde af
Scioppii, Scaligeri og Burmanni Indsigter og Anseelse affkye Deres onde
Luner og dictatoriske Forhold.

De lærde Venner, som have givet sig Umage at læse min Afhandling og
derover meddeelt mig deres Anmærkninger, ville tilsidst modtage min ærbødige
Taksigelse, besynderlig Hr. Stiftamtmand Thodal, som til nogle Steder er
ansert, og haver ved flere ja endog de, hvor vi ikke aldeles have været eenige,
givet mig fortræffelige Vink. Derefter min og min sal. Broders gamle og tro-
faste Ven Hr. Justiceraad Worm, og hans værdige Syster søn Hr. Rector
Ole Worm, hvis grundige Anmærkninger ved Medicamentum pro bobus,
Vinum Faniculatum, liceto, Strues, Præfaminio, prohibentis etc. jeg
haver nyttet, saa at i Fald nogle af disse Steder finde Læserens Bisald, er jeg
skyldig at deele den med disse brave Mænd, uden at forlange, at den mindste
Dadel over de Feil, som jeg mod min Villie kan have begaaet, dem skulle til-
skrives. — Nu til Anmærkningerne selv.

Cap. IV. Ved dette Capitels Begyndelse bør enten tiltænkes parato, facito, eller oportet, Cap. III, 5., eller efter Pontederæ Anmærkning Capitlets Overskrift: uti bene ædificata habeas, tages til Hielp, eller og med Aldinnerne læses: bubilia bona beneque ædificata, bonas præsepes, faliscas habeant clatratas. I denne Auteurs afbrudte og meget korte Skrivmaade findes paa slige Constructioner mange Exempler.

I Stedet for Clatros interesse *pede*, findes i de ældre Udgaver førend Victorium: Clatros inter se oportet pede distare. Hvorledes end Cato har udtrykket sin Mening, saa viser det følgende tydelig nok Aarsagen til denne Hækkernes Bygning: Si ita feceris, boves Pabulum non ejicient. Men kunde dette og forekommes, dersom der var en halv Alen eller en Fods Afstand imellem Spolerne i Hækken? Denne Vanskelighed maae have forvoldet, at Hr. Bonnetrie har forstaaet her Afstanden mellem Væggen og Hækken, da han har oversat Stedet saaledes: des rateliers d'un pied de distance entre mur et barreaux. Da Texten ikke synes at tillade denne Frihed, har jeg foresillet mig, at i de første Haandskrifter kan have staaet alleene et P., som skulde betyde Palmo *) en Haandbreds Afstand, hvilket her gandske vilde fyldestgjøre den angivne Hensigt, og udgjøre omtrent det Mellemrum, som Spolerne i vore Høe-Hækker endnu have, hvilket P. af Uffrierverne er udført pede, fordi samme Maal ellers pleier saaledes at betegnes **). Frons occipitio prior ***), er af ovennævnte Hr. Bonnetrie givet saaledes: l'oeil, du maitre etant toujours plus profitable que son éloignement, med den Anmærkning: il est facheux. que notre langue ne nous permet pas de traduire ce passage litteralement, le front marche avant l'occiput. Vi kunne i vores Sprog ved at omvende et Ordsprog af lige Bemærkelse, oversætte Stedet saaledes: Vend din Gaard hellere Taaen end Hælen.

Cap. V. Hr. Pontederæ har gjort denne efter min Tanke rigtige Anmærkning, at ved det 5. Vers's Slutning hos Gesner holder Cato op med Reglerne for hans Volsmand, og at det øvrige indeholder Forholds-Regler til

G 3

hans

*) Et Maal, som af Cat. C. XLIII. v. I. er brugt.

***) Jeg har fundet dem, som ikke troe denne Forandring nødvendig; en Prøve vilde bedst afgjøre Sagen.

***) Pallad. lib. I. tit. VI. I. udtrykker det saaledes: Præsentia domini proventus est agri,

hans Søn, hvilket oplyser Stiens Forskiellighed fra dette Sted af V. 6. bo-
ves maxuma diligentia etc. Iblandt disse er denne særdeles mærkelig; Ter-
ram *cariosam* caveto, ne ares, neve plostrum, neve pecus impellas,
si ita non caveris, quo impuleris, triennii fructum amittes. Da
Cato ikke selv har forklaret, hvad han forstod ved terra cariosa, maae det
søges hos andre; Plinius udlader sig i sin 17. Bogs 5. Cap. saaledes: Quid
putamus hac appellatione (*terra cariosa*) ab eo tantopere reformidari,
ut pæne vestigiis quoque interdicat? Redeamus ad ligni cariem, et
inveniemus illa, quæ in tantum abominatur, vitia: aridæ, fistulosæ,
scabræ, canescentis, exesæ et pumicosæ. Plus dixit una significati-
one, quam possit ulla copia sermonis enarrari, est enim interpreta-
tione vitiorum quædam non ætate, quæ nulla in ea intelligi potest,
sed natura sua anus: et ideo infoecunda ad omnia atque imbecilla.
Plinius har allene fortolket Cato efter sin Formodning, at terra cariosa
maatte ligne raadent, trødsket og ormskullet Træ, uden at forvise os, at
Jord af saadanne Egenskaber var virkelig til, og hvorfor der aldrig maatte
tænkes paa at forbedre den. Columella har i sin 2. Bogs 4. Cap. 5.
Vers skrevet om denue Jord saaledes, at man kan see, at han har dette Cato-
nis Sted i Sigte: Sed quandoque arabitur, observabimus, ne lutosus
ager tractetur, neque exiguis nimis seminadidus, quam terram
rustici *variâ cariosamque* appellant; ea est, cum post siccitates levis
pluvia superiorem partem glebarum madefacit inferiorem non atti-
git. Nam quæ limosa versantur arva, toto anno desinunt posse
tractari, nec sunt habilia sementi, aut sationi, at rursus quæ varia
subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur. Saa vist, som
det er, at vi af dette Sted lære *), at der var en Jord af langt anden Bes-
kaffenhed end den Plinius har tillagt den, som de Romerske Jordbrugere
have i Col. Tid beslagt med det Navn cariosa eller varia, saa lidet begribe-
lige ere saavel de alvorlige Forbud mod dens Dyrelse, som den af ham giorte
Forskjel imellem terra cariosa og limosa, hvilken sidste, skient igiennem-
trukket af Vand og gandske dyndet, ved et Mars fornuftige behandling siges at
kunne

*) Pallad. har med andre Ord sagt det samme lib. II. 3. 2. observandum est ne lutosus
ager aretur &c.

Kunne blive beqvem til Sæd, da terra cariola eller varia derimod, som var tør neden under og oven til allene noget fugtig, eller som det hedder: *exiguus nimbis semimadida*, ikke i de første 3 Aar kunde gøres frugtbringende. Jeg har talt om denne Sag med tvende af vore kyndige Landmænd; begge vare derudi eenige: at de ikke kiendte nogen Slags Jord, som svarede til *Plinii* Beskrivelse; men i Henseende til *Columellæ* sagde den eene, som var en studeret Mand, at der var en Jord, hvis øverste Lag var grovt Sand, som lod Vandet som en Vinpesten gaar igiennem sig til det andet Lag, som beholdt Vandet i sig af den Aarsag, at en Steengrund, som ikke tog imod dets Vædske, var det underlag, hvilken synes mig at kunne behøve den af *Catone* foreskrevne Tid til Forbedring; den anden ustuderet, men meget vittig og vandt til Agerdyrkning fra Ungdommen af, sagde: at der gives Agre, hvis øverste Lag er fedt og smørrigt, visende sig stedse i fattede Klumper og Trillinger, hvilken græder, som Bønderne kalde det, altid; men Laget derunder er sandigt og magert, hvilket Slags Jord giver ingen Sæd, er særdes vanskeligt at forbedre, og ligger i Pletter hist og her strøet imellem anden frugtbringende Jord: en Beskaffenhed, som meest synes mig at nærme sig *Columellæ* Beskrivelse. Hr. Stiftamtmand Thodal har om denne Jords Beskaffenhed meddeelt mig følgende: "T. C. er formodentlig det Slags, som haver grov Sand eller Singel, lidet leerblandet øverst; derunder ligen mere Leer end Singel, i Dybet fast Grund af den Beliggenhed, at Vandet bliver staaende, hvoraf Leeret bliver saurt; om Foraaret, naar Teelen **) løser, løser den gierne op, hvilket forarsager, at det øverste Jordlag aldrig bliver ret sammenhængende, men oftest ruvet, seer mørken og krasløs ud. De Svenske kalde saadant staaende Vand *Kåld-Kelda*. Det øverste Jordlag bærer kun tyndt Græs. Naar Vandet blev udgravet paa det Sted, hvor Afløbet bedst fik Luft, kunde saadant et Sted ved Giødsel blive Eng, men ikke uden efter lang Tid Ager." Maatte mig engang tillades at giøre Forslag til en Priis-Materie i Agerbruget, skulde det blive over dette Sted, da Forfatterne skulde paalægges, at sammenholde *Cato* med *Columella* og *Plinius*; at viise, hvad Slags Jordbund vi havde, som kom meest overens med den eene eller anden af dem, som de tale om; at anmærke, om deres Sætning angaaende slige Jorders mislige,

ja

**) Kladen eller Iis-Ragen.

ja fast umuelige Dyrkelse til nogen Fordeel stemmede overeens med vore Tidens Erfaring; at lære paa hvad Maade og ved hvad for Midler en Jord kunde taabe denne fortrædelige Egenfkab ic. *). Cato har endnu paa 2 andre Steder, Cap. 34. og 37. talt om samme Jord, hvorom noget siden herefter.

Cap. VI. 2. *Muscus ruber molestus erit*; det foregaaende *ferundo arbor peribit* tillader ikke at tvivle om, at jo ved denne saakaldte Muss er af Cato forstaaet de smaa kugledannede Knuder, som i Begyndelsen ere lysrede, siden mørkere og mørkere, og undertiden paa nogle Træer næsten sorte, da de indfinde sig sædvanlig paa Træer, som enten allerede ere udgangne, eller nær derved; og fornemmelig sees hos os paa saadanne Lindetræer. Linneus anfører to Slags i sit System. den eene under Navn af *Tremella purpurea*, den anden *Lycoperdon variolosum*. Dillenius kalder den første, *Lichenoides tuberculorum amæne purpureum*, beskrevende samme saaledes: *nec crustam nec folia, sed mera tubercula habet, nunc rotunda etc. fungis propius quam muscis accedere videtur*, med Tillæg af Richardson: *e cortice Populi nascentem olim vidi, e juglandis prunive putridis ramulis hyeme*; og den sidste med fastere, større og mørkere Knubbe, *Lichenoides tuberculorum compressum nigrum lignis putridis adnascens*. see Tab. XVIII. 6. 7. Altsaa kan Løse-Arten *M. tuber* stride om Fortrinet med *ruber*, den sidste som har Hensigt paa Farven, passer sig kun paa den første Art allene, den første taget af Formen, derimod paa begge, hvis sidste Art er anseeligere og større end første.

3. *Locus humectus erit*. De første Udgaver I. B. R. have *junctus*: Varro, som i I. 24. har anfæret Catonis Mening og ikke altid de samme Ord, har V. 4. *humectus*, hvilket enten umiddelbar eller middelbar har givet Anledning til *Victorii humectus* **) og *Pol. umectus*, som de have sat i Texten for

*) Under Trykningen af denne Afhandling er mig laant af Hr. Prof. Woldenhauer den i Sommer fra Engelland til det Kongel. Bibliothek ankomne: the Husbandry of the ancients in two Volumes, by Adam Dickson. Vol. II. 1788, hvor Forfatteren Vol. I. 21. p. 426-400 udlader sig saa gandske overeenstemmende med mig, som om vi havde aftalt Sagen og ønsket samme ligeledes ved Forsøg afgjort.

**) Fra en variant eller Mandforklaring er det efter min Formodning blevet indrykket i Texten hos *juncus* eller *juncetus*; da det ikke synes rimeligt, at begge Ord samlede ere af Cato.

for junctus. Aldus har seiet det til junctus, og uden Tvivl taget j. humectus for et vaadt Sted, som laae tet ved det øvrige (tørre) Land. Kan ikke i Cat. Haandskrivt utydelig have staaet *junceus* eller *junctus*? som han har forstaaet: et af Siv gandske giennemgroet Land. Da nu denne Plante elsker fugtige Steder og Nærets Naboeskab, er baade Meeningen den samme som hos Varro, og de ældste Udgavers Læsemaade kan ved eet eller to Bogstavers Forandring beholdes.

V. 4. Disse udi Hr. Gesners Udgave indskrævede Ord: (nam conventum arundinetum cum corruda, eo quia foditur et incenditur, et *umbram per tempus habet*) ere mistænkte af Ursin, fordi de ikke findes hos Varro i Lib. I. Cap. 24. V. 4. anførte, men da denne i deres Sted har: aptam utriusque eandem fere culturam, som siges i Henseende til Meeningen det samme, og savnes paa dette Sted hos Cato, troer jeg ikke, at de ere en Tilføjning. Hr. Gesner erindrer ellers herved: Coeterum qui me docuerit, quid sit h. l. *umbram per tempus habere*, ei gratias agam. Cato vil efter min Formeening hermed siges: Næret passer sig til den vilde Asparges, fordi begge omgraves, afbrændes og beskygge hinanden for en Tid; thi Asparges saavel som Næret kunne ikke give Skygge, saalænge de ere uden Skud, eller ikkun rette og opstaaende enkelte Stammer; men naar de ud paa Næret greenses og blades, saa give de Skygge, besynderlig gjør Næret, (som efter Columellæ i hans IV. Bogs 32. Cap. 2. Vers. skyder paa kortere Tid end eet Aar saa høi en Stamme, at den kan tiene til Stænger for Biinstoffen) Asparagen denne Tjeneste. confr. Varr. I. 23-5. *). Hr. Bonnetrie har oversat dette Sted saaledes: le roseau ne donne de l'ombre, que lorsqve elle ne peut que lui etre favorable.

Cap. VII. 3. Uti *stabilia* mala fiant. Mig synes, at Victorii fabulim malorum eller pabulum malorum (hvilket løber ud paa det samme som *stabilia mala*) viser hverken mere eller mindre, end at disse Haandskrivter ikke udi alle Stykker fortiene at antages som Troens Artikler; da den første i alle
Udgaver

*) Columellæ libr. III. 10. 12. Umbra scilicet non vindemiæ laborabimus, hvor umbra tages i samme Meening som her.

Udgaver almindelig antagne Læseart er saa beqvem og passelig *), at med Grund mod den intet kan indvendes; men alle Fortolkernes Akygter efter min Tanke her ere spildte. Punica mala eller de i det sydlige Europa vorende Granats Æbler ere store, rige paa Saft og Kierner, som forlange god Næring til deres Fuldkommenhed. Et stærk bærende Træ maatte i en mager Grund ikke allene af Mangel paa Næring tabe en stor Deel af Æblerne, men de øvrige maatte blive smaa og mindre tjenlige til Brug. Cato, som har vildet forekomme dette, raader derfor til at giøde Stammen: et Middel, hvis Gyldighed den daglige Erfaring ved andre Frugttræer bekræfter. En lærd Mand har formodentlig bemærket i Bredden af sit Haandskrift til *lotium et stercus sullum*, at de vare *pabulum malorum*, hvilke Ord man siden har villet indrykke, for at fordrive *Catonis* egne.

Udi det IX. Cap. findes disse Ord: *Et id videto, uti aut domum opus sient, aut ut venire possint.* I Stedet for dette *domum* har de ældre Udgaver *domui*. Jeg veed ikke noget Sted, hvor Cato har brugt det Ord *domus* om Bygningen paa hans Landhuus, ikke heller er Piil et Træ, som *Robur*, *Pinus*, *Cupressus*, *Ulmus*, *Fraxinus* etc., der af de gamle Landmænd af Cato's Formue og Stand blev anvendt til Huusets Bygning og Boeskab, men til Viinstængler, Kurve, Tøndebaand eller Qviste at binde Træer op med, og destlige. Jeg vover derfor den Gætning, at det Ord *Dominum* eller *Domini* har været i MSS. skrevet forkortet **), og derfor er mistaget for *domum* eller *domui*. Dette Steds store Lighed med VII. Capitels Begyndelse har hos mig frembragt denne Formodning: *arbustum*, heder det der, *maxime convenit habere, et ligna et virgæ venire possunt, et domino erit, qvi utatur.* Jeg vilde derfor med liden Forandring læse saaledes: *uti ad Domini opus sient, aut uti venire possint;* eller dersom jeg turde gaae videre: *uti ad Domini opus sient et uti venire possint;* thi saa svarede dette baade mere til det anførte Sted, og Cato's Pilehave

*) Ja *Catonis* da i Fortalsens V. 4. *pius qvæstus, stabilisimusque.* Ordet har samme Bemærkelse som her.

***) I den regiske og bolognesiske Udgave findes *Dni. Dno.* for *Domini, Dominum, Domino* trykt paa de Steder, hvor de forekomme i Texten, som vel saaledes have aæet i Haandskrivterne.

Have blev des herligere, hvis Træer ei allene enten kunne bruges til Herrens Nytte, eller sælges, men baade være nok til at forsyne Huusbonden selv og fremmede.

Cap. X. Mig synes det værdt at anmærke: at Cato har anført til bubulcos: boves trinos, til asinarium unum: asinos III. et unum asinum, til opilionem: oves C., og ikke til subulcum det Antal af Sviin, han skulde paapasse, hverken her eller i det følgende Capitel. Siden det paa begge Steder savnes, er det at formode, at det ikke nogen Tid har været i Texten.

Cap. XI. 1. Saavel i Begyndelsen af dette som forrige Capitel bør *habere oportet* eller noget lignende, dersom ikke tillægges, dog under forstaaes (see IV. Cap.). I Stedet for *tectoria priva*, have nogle af de ældre Udgaver *tectoria parva plura*, som vel giver en god og rimelig Meening, men da baade Aldus, Victorius og alle nyere eenstemmig læse *priva*, som og er forstaaes ligt, og har gode Codices for sig, bliver det sikkerst at beholde samme. Ved disse *tectoria* forstaaes Dækfler at lægge over Karrene, og ei Kalk eller Gips at overtrække dem med, som Hr. Bonnetrie efter Ordets sædvanlige Bemærkelse har troet, da han oversatte dette saaledes: *avec couvertes pour chacune et de quoi les enduire toutes.*

V. 2. *Jugum vinarium*. Udeladelsen af disse to Ord i de ældre Udgaver for Victorii; af Barrone i I. Bogs 19. Cap. 3. B., hvor han anfører dette Catonis Sted; og Meursii Erindringer have gjort dem mistænkte. Beviset af deres Udeladelse i Barronis I. Bogs 19. Cap. B. 3., som er forekommet Meursio saa vigtigt, siger efter mine Tanker aldeles intet; thi Varro har paa dette Sted, hvor han allene afhandlede *instrumenta semivocalia*, ikke havt mere Anledning til at anføre dette *instrumentum mutum*, end alle de øvrige af Cato her anførte, som V. i dette korte Capitel har forbigaaet *). Da *jugum molarium* ligesaa lidet som *vinarium* findes hos Varro, saa afbøder ikke Gesners Forandring til *molarium Meursii* Indvending: Nagets Brug har efter al Sandsynlighed været til at hænge Spande med Wiinbælgerne *vinaceis* eller Musten i, hvortil kan ligesaavel have været fordret en særdeles Skikkelse, som til *juga molaria*. Det behøves og ikke at

h h 2

antage,

*) De ere af Varro saa løselig i samme Bogs 22. Kapitel anførte, hvilket, og ikke det 19, svarer til dette Sted.

antage, at det haver været til Ørne eller Asener, da det kan have været et Nag lagt over Halsen paa deres Trælle, for at bære Spande i, som ikke allene endnu paa Landet hos os er brugeligt, men og her i Staden hos Brændeviinsmænd, Bryggere og deslige. Som Feil i Affskrifter ingensteds lettere indløbe end ved Bægt og Tal, saa ere og mange af det Slags at formode hos vore Skribentere, af hvilke Pontedera udi sine Anmærkninger til dette Capitel har opdaget og rettet nogle.

Cap. XIII. 3. V. Claves cum clostris III. cellas duas. Antager man I. R. B. Læsemaade: *claves cum clostris in cellas duas*, undgaaes den af Gesner 13. 3. indseet og rettede Vanskelighed. Vel skulde det synes rettere her at læse *in cellam*, som bedre passende til samme Ord i dette 2det Verses Begyndelse, men mig tykkes dog, at *cellam oleariam* ikke formeener at troe, at *in torculari* have været 2 cellæ, hvilke hver især have havt de ovenfor opregnede Kar og Redskaber. Cato kunde være kort, da han skrev for sin Tids Menneſker, for hvilke disse Indretninger vare bekendte.

Cap. XIV. V. 1. *Uti jusſitur*, som Gesner anmærker i det Breslauffe Haandskrift at være udeladt, findes i alle Udgaver. Læses ved Forandring af eet Bogstav *ubi*, bliver een Period mod Slutningen af Capitlet mere passende med det øvrige. Det kan saaledes oversættes: Bygmesteren skal, dersom Herren saa vil have det, opsætte alle Væggene af Kalk og Brudsteen, Pillerne af huggne Steene.

2. V. *Luminaria VI.*, *paululum latam pilam*, er af Aldo anført, og af Victorio forandret til *paululam pilam* i Stedet for de ældste Udgavers *luminaria VI paululum lata, pilam &c.* At Cato paa sit Landhuus ikke vilde have sine Binduers Skoder eller Luger, saavelſom Lysningen i Binduerne (thi det eene maatte nødveudig passe med det andet) saa breede som paa hans Huus i Rom, forstaaer jeg bedre, end at han skulde foreskrive, at en Korn-Morter til en Huusholdning af 16 Mandfolk foruden Qvinderne Cap. XI. V. 1. ikke maatte være stor og rummelig. Det er desuden rimeligt, at saadanne Mortere i de gamle Romeres Huusholdninger have havt en bestemt Størrelse, som Haandqverne hos os paa Landet. Binduernes Størrelse derimod mere været underkastet Huus; Herrens Indsald.

V. 3. Hæ rei materiam, et quæ opus sint, dominus præbebit et ad opus dabit, succidet, dolabit, ferram I. lineam I. materiem duntaxat secabit facietque. Conductor lapidem, calcem, arenam, aquam, paleas, terram, unde lutum fiat. Si de coelo villa tacta fiet, de ea re verba uti fiant: har Victorius fundet i sit MSS., alleneſte at hæ rei var eet Ord, ſom han adſkilte. I de Aldinſke Udgaver findes Stedet ſaaledes: *Herus* materiem, et quæ opus sunt, *domui* præſtabit et ad opus dabit, succidet, dolabit, lineabit secabitque materiem ſolam duntaxat. Conductor vero lapidem calcem, arenam paleasque parabit, et terram unde lutum fiat. Si de celo villa tacta fiet, de ea re divina verba fiant procuret, hvormed Regii Udgave af 1499 og den Bologneſiſke af 1504 ſtemme overeens, nndtagen at de læſe materiem *unam* for ſolam, for paleasque allene *paleas*, og ſætte *ligna* imellem Conductor og lapidem. Enhver, ſom ei forud indtaget for Victorius og hans Haandſkrifter, ſammenligner Victorii med Aldi Beſeart, vil neppe tage andet Partie end Meurſius, d. e.: erklære ſig for den ſidſte, ſom er baade i Cato's Smag og mere forſtaaelig og ſammenhængende end førſte. Dog undtager jeg Ordet *Herus*, ſom ſynes her aldeles upaſſeligt til Forholdet imellem Bygherren og Dagteren, og er af Cato paa intet Sted før eller ſiden brugt. Ordet *hujus*, hvilket til de foregaaende Perioder uden Tillæg af rei eller noget andet Ord er paſſeligt, kan i et ulæſeligt Haandſkrift let være taget for *herus*, og det ſølgende *dominus* forkortet og i Haſt ſkrevet ſaa meget hellere være gjort til *domui*, ſom dominus nu efter *herus* ikke paſſende afgav en overflødig forvildende casus rectus i Perioden. Til *hujus* kan vel maaskee og i Exemplarets Rand være ſkrevet rei, vel og i Texten af Cato, ſom tide har andenſteds ea re, ejus rei og her V. 3. huic operi, være ſat huic rei, hvis førſte Ord ſaaledes forkortet hē let kan være ſammensmeltet med rei, og blevet til Victorii *hæ rei* hærei. At ellers Meurſius, ſom til det CLIII. Capitel af Cato har gjort ſamme Anmærkning over de Gamles casus obliqui: illæ, ipſæ, iſtæ, ſom Victorius her, ſkulde af Uagſomhed have ladet hans Rettelſe af *Herus* til hæ rei være ubenyttet, forekommer mig mindre troeligt, end at han maae have tænkt at Priſciani af Victorio anførte Regel om foeminina in a af den førſte declination ikke paſſede paa hæc, ſom ei havde ſin Endelſe paa a in casu recto, og paa

Hvis Dannelsen i anden og tredje casus til *hæ*, han intet Exempel hos Romerske Skribentere havde fundet; hvilket bliver mig næsten vist, da han i Udgaven af 1620, hvor han overalt ellers har beholdt Victorii Læsemaade ligesom i Udgaven af 1590, har forandret dette eneste *hæ* rei til *æ* rei *). Det øvrige er vel uden al Forandring antageligt, men bliver dog ved Forskytningen af *.* for Conductor **) og Forandring af *vero* efter samme, til *porro* efter min Tanke meget lysere, naar saaledes læses: *huic rei materiem et quæ opus sint, dominus præstabit, et ad opus dabit (succidet, dolabit, lineabit, secabitque materiem solam conductor) porro lapidem, calcem, arenam, aquam paleasque parabit et terram; unde lutum fiat, si de c. v. t. f. de ea re verba divina uti fiant, procurret.* Ved denne () Indlukkelse og Forskytning af punctum, bliver *faber* undværlig, *materiem solam* faaer Estertryk ved Conductor, og Huusherren tillægges Anskaffning af Kalk, Græs 2c. tilligemed Dspringen af sit af Lynild slagne Huus langt rimeligere end det forhen til Anstød for Læserne og Fortolkerne er bleven paalagt Conductor. Victorius har selv uden Forklaring overladt sin Læsemaades Dplysning til efterkommende critici. Den af vore S. R. R. saa meget forriente Gesner har forsøgt det ved at indtage i Texten *Faber* efter det Breslauffe MSS. ved at udlæse de Ord: *ferram solam facietque*, og at omstabe *lineam I.* til *lineabit*, hvorved han er kommen tilbage til Aldinernes Text. Mig synes dog, at den kunde med mindre Saar helbredes, naar man læste: *succidet, dolabit, per ferram juxta lineam duntaxat secabit Conductor*, og indsluttede dette imellem (), derefter satte *lapidem c. a. a. p. t. u. lutum fiat*, og til Slutning *facietque, si de coelo villa &c. fiant***)* per *ferram juxta lineam*, kan da forklæres: han skal med en Sav

efter

*) Grammatica er indrettet efter Romerske Skribentere, og disse maac ikke indrettes efter hin, naar Exempler, som berettiger dertil, savnes.

**) Af Gesners anden Udgave, som jeg har faaet til Laans, efterat have skrevet dette, ser jeg at Pontedera saaledes for mig har tænkt. *Porro* kan og her efter Victorii Text uden Skade for Meningen udelædes.

***) Verba *ferram I.* et *lineam I.* som Gesner kalder *plane importuna* (hvilke maaskee have været Rand-Glosser), kunne saaledes beholdes; Mig synes, at Victorius har havt alt for overdreven Tillid til sit Haandskrift, da han har ladet saa usammenhængende en Text forjage den langt forstaaeligere, som Udgaverne tilforn havde.

efter en flagen Kride: Streg skære Træet; Da per, som pleier at skrives p̄ kan kan være udfaldet af Texten, et I med en Streg over betegnende juxta været taget for I, og dette enten forført til at sætte et I bag efter lineam, eller en overflødig Streg i sidste m dertil givet Anledning. Forslyttelsen af *facietque* vil ikke synes dem for dristig, som have bemærket, at i dette Capitels Begyndelse, de Ord: *ahena duo*, som i de ældste Udgaver stode bag efter *opus sunt*, ere ved Nedslutning af *Uldo* satte bag *orbem*, og *Calcarius* i Cap. XVI, som i Udgaverne for *Victorio* stod bag *dant*, er af ham nedsluttet bag *eximet*. *Huic operi* — *solvat*. Her maae vel statuatur, ponatur eller noget saadant under forstaaes, og vil (dersom den ved *Tal* bestemte *Priis* ei af Texten er tabt) siges; at *pretium* (Arbejdslonnen) paa den neder for angivne *Maade* skal bestemmes, og paa *Tro* og *Love* redelig betales.

V. 4. In tegulas singulas — numerabuntur kan deels efter de ældste, deels *Uld*. Udgave læses saaledes: in tegulas singulas II: id tectum sic numerabitur. Tegula (sc. est) integra, qvæ erit, qvæ non erit, undequarta pars abierit, duæ pro una. *Deliciares* (conliciares) qvæ erunt, pro binis integris putabuntur: in aliis qvot erunt (sc. partes deficientes) in singulas qvaternæ numerabuntur. Ordene vise, at *Stenene* udi dette *Tag* have været af forskiellig *Størrelse*; da nu erfares 1) af *Vitruvio* Ed. Amst. 1649. lib. VII. 1. p. 128, at *Romerne* have havt *Tagsteen* paa 2 *Fods*. 2) Af de forskiellige *Læsemaader* (da nogle have *duo*, andre II med *Tal*, andre igjen *N duo*, og det *Breslauske* *Haandskrift* *bipedalia*) at her i Texten er *Uvisshed*, forstaaer jeg med *Bonnetrie* II om *Stenenes* *Størrelse* og *Maal*, og ikke om deres *Priis*, hvorefter *Meeningen* vil blive saaledes: *Tag*: *Stenene* skulle beregnes overalt efter deres *Forhold* til 2 *Fods*. *Steen*. For en heel *Steen* skal den regnes, som har det fulde *Maal*; af de, som heri feile $\frac{1}{4}$ *Part*, regnes 2 til een. En huul *Steen* eller *Rende*: *Steen* regnes for 2 *flade*. Af alle de øvrige, hvor meget de end savne mere end $\frac{1}{4}$ *Part* i *Maalet*, regnes 4 til een heel 2 *Fods* *Steen*. Efter denne *Beregning* anføres V. 5. *Priisen* paa en fuldkommen 2 *Fods* *Steen* N. S. eller N. IIS. *). Saaledes forklaret falder *Uansseligheden* ved *Tallenes* *Forskiellighed* i 4. og 5. V. bort: *Maaskee* og *Perioderne* i dette *Capitel* efter *Bonnetries* *Meening*

*) Sidste synes for høi og mindre passende.

Meening ere bragte af deres rette Orden, og Cato kan have skrevet strax efter *qvaternæ numerabuntur: pretium in tegulas singulas NS. eller HS.* Kunde man end formode, at Tagets hele Bygnings Omkostning (Tommeret iberegnet) var indbegrebet af Cato under Tagsteenes Pris, saa lod det sig dog ikke vel efter Gesners Meening formode, at hele Bygningens Arbejds løn dermed var afgjort, da *ex signo manupretium erit* modsiges det, som mig synes efter Popmæ Forklaring at have meget mere Rimelighed for sig end Gesners Forandring til *ex ligno*.

V. 5. I Steden for *Victorii: ex signo manupretium erit*, have Udgaverne for ham havt: *ex signo inani pretium erit*. Maa skee at Cato har skrevet det første; dog holder jeg det ikke for ganske afgjort; da 1) *Plinii* og *Ciceronis* Brug af dette Ord ikke forbinder os til at troe, at Cato her har brugt det, og 2) det af Fortolkerne forkastede *signo inani*, som findes i de gamle Udgaver, er ei saa urimeligt, at ingen sund Forstand deraf kan faaes. En fornem Romersk Borgere har vel til et Huus i Byen, ladet sig af en Bygmester give en fuldkommen efter Kunstens Regler inddeelt og udmalet Tegning. En tarvelig Landmand og skarp Huusholdere, som vores gamle Cato, derimod i lige Tilfælde med et Stykke Kul eller Kridt tegnet Hoved-Stregerne, og derefter sluttet Kjøb om Bygningens Arbejds løn med en Landsbys Haandværksmand, hvilket er *signum inane*. Saaledes træffe vi i Botaniken *signa plena et perfecta*, i *Linnei Horto Cliffortiano*, *Oederi flora Danica &c.*, og *signa inania* af *Linneo* kaldet *figuræ fundamentales* i *Tragi, Fuxii* Bærker og *Buurmanni plantis Americanis &c.*, hvor Omkredsen eller contouren som det kaldes, allene er tegnet, og det øvrige er tomt*). *Villa lapide — cæmentis*: Dette sammenholdet med Begyndelsen, *uti juslitur*, synes mig at viise, at ikke Væggene i alle Landhuuse vare lige stærke og bekostelige: man opsatte dem i nogle (hos de Bemidlede), af Brudestene lagde i Kalk med Piller af lugne Stene; i andre af raae Muurstene uden Piller; sidste Maade som den mindst bekostelige var den almindeligste, hvorfor ved første er tillagt *ubi juslitur*, som jeg læser det. At Taget og øvrige

*) Skulde end *manupretium* ved sin Lethed og Understøttelse af store Critici vinde Bifald, bliver dog vel et første Gang, saa vidt jeg veed, forsøgt Forsvar for en Løse Art, som i saa lang Tid har hersket, ikke ilde optagen.

øvrige Indretning har været eens i dem begge, sees af *cætera lex. &c.* At Pestilenti ubi &c. ei assene er rigtigt, men endog med Flid valgt af Cato, viser det ovenfor modsatte loco salubri. At Cato *) ikke har handlet daarligt, lære mangfoldige Exempler af sige Steder, som ved Beboelse og Dyrkelse have aflagt deres usunde Beskaffenhed, s. Ex. St. Croir. Varro bekræfter det i hans I. Bogs Cap. IV. 3. 4. som er det bedste Forsvar for Cato, dersom han behøvede det.

Cap. XV. *Maceria ex calce &c.* Gesner har i sit store Lexicon og andre igien efter ham **) forklaret *maceria*: in muri formam ordinata congeries lapidum sine calce aut alio genere ferruminis, og foruden andre Beviser anført Varro de R. R. Bogs II. Cap. 14. 4. Een af de 4deri opregnede Slags af *maceria* var gjort e lateribus coctilibus (brændte Muursteen), som upaatvilelig for at tiene til Gierdets Diemed med Kalk, Leer, Mergel eller noget andet Forbindingsmiddel maae have været sammenholdte; endskjønt Varro, som anførte ikkun Hoved-Bestanddele, derom ikke har udladt sig; selgelig kan af dette Sted saa meget mindre sluttes; at *maceries* ab hoc ipsa dicta est, quod macra est, et NB. *nihil* habet, quo devinciuntur partes, som baade Varro i den III. Bogs 12. Cap. 3. har: quis enim ignorat septa e maceriis ita esse oportere in leporario, uti tectorio tacta sint, og Cato, som er den første Romerske Skribent, der bruger Ordet *maceria* i dette Capitels Begyndelse, anfører Kalken først iblandt sammes Bestanddele, paa samme Maade som til Bæggenes Opmuuring Cap. XIV. 1.

Longam. p. XIV. eller XV. har Bonnetrie, i Tanke at det var en Tilfætning **), forbigaaet. Maalet synes temmeligt ubetydeligt, og kan
friste

*) Gesners edit. p. 35. XIV, 5. Quid igitur? Paterfamilias ita insaniet, ut loco ita pestilenti ædificet, ubi æstate ædificari non potest? Non puto. Sed neque quid aliud sibi velit hic locus, comminiscor.

**) Calep. Lex. Basel 1627. Har allerede sagt det samme; men han har dog anført begge denne Mæning modsigende Steder af Cato og Varro; jeg indseer ikke Aarsagen, hvorfors de af Gesner ere forbigangne; I vores Nucleo Latiuit. er denne Indskrænkning rettelig udeladt.

***) Da Tøkkelsen og Høiden af en Muur lader sig bestemme, men ikke Krøgden, som Veligheden og den Plads, som indsluttes, bestemme.

friste enten til at troe, at nogle Tal ere tabte, eller efter Hr. Stiftamtmand Thodals Formodning at tage P. for perticas. De gamle Udgavers *sublimat* er af Aldo forandret til *sublinat*; mig forekommer *sublimat* eller rettere *sublimet* *) her bedre passende, da det var Hovedsagen at opføre Muren, og en Bisag at overstyrge eller falde den. Denne Læseart passer og saavel med Udgavernes Text, som beholde, som deres, der udfæde *conductor*, da *sublimo* er baade et *verbum transitivum* og *intransitivum*. *Libellis* in P. V. et *perticam unam p. vic.* vil vel sige: en 5 Fods perpendicular Linie udgjør, naar den multipliceres med en Stangs Linie af 20 Fod, en Grundstade af 100 Kvadratfod, ligesom forhen Længden 10 multipliceret med Hviden 10. Gesner har erindret, at et . sat for ved *calcis*, vilde gjøre Meningen forstaaeligere, den forekommer mig og mere Catonisk, naar efter det Breslauske MSS. *id* sættes imellem *ad* og *opus* saaledes: *ad id opus præbeat*. Den Sværm af mangfoldige og meget forskellige Læsearter, som i dette Capitel hersker, lover liden Sikkerhed for Cato's egne Ord.

Det XVII. Korte Capitel har foruden sit Hoved=Siemed: at lære den beqvemste Tid at fælde Træer til Bygningstemmer, ogsaa dette at vise: hvoreledes modent og godt Træ samles af Cuprestræer, hvis Formering man kan slutte at have lagt Cato særdeles meget paa Hjertet, da han paa 3 forskellige Stæder, nemlig her, Cap. XLVIII og Cap. CLI behandler den Sag. Dette vil bedre indsees, og den Mærthed, hvorover sal. Gesner i sit store Lexicon han flaget, forsvinde, naar 1) Skielnings: Tegnene mod Slutningen af det 1. V. omsættes, og Perioderne blive anderledes; Da Meningen ellers bliver mærk og omsvævende. 2) Victorii Læsemaade forandres efter den gamle Jansoniske og Aldinske, som her have udmærket Fortrin. Jeg adskiller derfor saaledes: *Ea, quæ semen viride et maturum habet uti semen de cupressò, de pino, quidvis anni legere possis, item quidvis anni matura est et tempestiva. Ibi dum sunt nuces bimæ, inde semen excidet, et ancilæ eæ ubi primum incipiunt hiascere, tum legi (id) oportet, tum primum per semen incipiunt maturæ esse. Postea usque adeo plus sunt mensis VIII. Hornotinæ nuces virides sunt.* Det er: Træer, som paa een og samme Tid have grønt og modent Træ, saaledes som Cypressen og Fyrren,

*) Dette Ord er af Cato brugt i hans *Origines* lib. 2.

Syrren, kunne; ligesom man til alle Aarets Tider kan plukke deres Frøe, ogsaa paa alle Tider være tjenlige til at sælde. Paa disse falder det gamle Frøe af, naar det er 2 Aar, og Frøe-Husene begynde, naar de ere gamle, at gabe; og da kan man begynde at samle Frøe; thi da modnes de første Frøe-Huuse, og siden alt flere og flere efterhaanden i de 8 paafølgende Maaneder og derover. Da Cato her saaledes taler om to Slags Modenhed, baade Træets til Fældning og Frøets til Indsamling, seer enhver hvad Ziirlighed der er i Udtrykket: *tum per semen incipiunt maturæ esse*, modsat *maturitas per materiam*, hvilken tabes, naar *tum per semen* forandres til *per sementim incipiunt maturæ esse*. Pontedera giver derfor kun det halve af Cato's Meening: naar han saaledes forestiller den: *Sensus est: his arboribus binas nuces adhærere, alteram anniculam, alteram hornotinam, illam cum hiascure incipit, hac viridi manente intelligi arborem tempektivam esse ad cædendum*; det er jo tværtimod Ordenes Meening, og det Cato strax ovenfor har sagt: *quidvis anni matura est et tempestiva*: hvorfor skulde vel Cato lade os vide, naar det gamle Frøe affaldt, og hvor lang Tid det kunde plukkes, og at det nye fra sidste Aar var grønt og umodent, uden for at forebygge, at ikke det første skulde affalde, og det sidste til utide aftrives, og Træets Formerelse hindres. Hr. Bonnetrie har tildeels indseet dette, og saaledes oversat Stedet: *or il faut les cuellir des que elles commencent a s'entreouvrire, mais comme elles ne font que commencer a mourir aux premieres semailles, il faut attendre a plus de huit mois par dela*. De gamle Udgaver have Sturningens af Capitlet saaledes: *Ulmis*, eller *Ulmus*, *cum folia cadunt, tum utraqve tempestiva est*, hvor utraqve grunder sig fuldkommen paa Sagens Natur, da Columella i hans V. Bogs 6. Cap. V. 2. lærer os ikke allene, at 2 Arter af dette Træ vare bekjendte hos Romerne, den eene den romerske og den anden den franske Elm, men end mere, at Tremellius Scrofa havde foregivet, (sient urigtigt*), at den franske ikke sætter Frøe, hvoraf vi og indsee Aarsagen hvorfor Cato har bedømmet dette Træes Bequemhed til Fældning paa anden Maade end de andre, nemlig efter dets Løvsald, da det af Blade skulde Frøe intet Kiendemærke forhen kunde afgive. *Iterum*, som Victorius har sat i Stedet, har intet at

*) Eftersom den sætter Frøe, men lidet, som skules af Bladene.

svare til, og er her ganske erkesløst; dog undres jeg mindre over, at utragve af Victorio er forjaget, og ikke af Meursio forsvaret, end at dette iterum har beholdt sit Stæd for Pontedera i roelig Besiddelse.

Udi det XIX. Cap. V. 2. mod Slutningen har Bonnetrie efter al Sandsynlighed opdaget og rettet en Feil i Tallene, da der staaer tertios pedum XV. som efter det arithmetiske Forhold imellem de øvrige foregaaende og efterfølgende Tal maae være XIV.

Cap. XX. Gesner har baade i sin Udgave af *Scriptores Rustici* pag. 1194, og i *Thesauro* holdt *cupa* for eet med *miliario*; endskiøndt det efter Beskrivelsen af begge synes, at de maae have været forskellige. *Miliarium* beskrives Cap. XX. som Grunden, hvorpaa *Columella ferrea* hvilede, og hvori den var indkilet. *Cupa* i det XXI. Cap. som en *vagina* eller *cylin-drus versatilis*, hvilken som et *Fonteral* omgav *columella*, og løb om samme som om en Axe, f. Ex. som et *Hjul-Naur* om *Bogn-Axelen*.

Cap. XXIII. V. 2. *Benna emantur*. Denne Læseart sc. bennæ er indført af Aldus, og siden blevet; Ordet har al sin Styrke af dette tvivlsomme Sted og Fests Forklaring, at det skal være et Slags i Frankerige brugelige Bogne; Scheffer vil have det til en Kurve-Gading eller stor Kurv, og foreslaaer at læse *viantur* for *emantur*. Udgiverne seend Aldus have *menæ* emantur, som synes at have meget Fortrin for *benna*. Vi vide ikke, om Cato har kiendt disse, menæ har han selv anført i det LXXXVIII. Capitel at prøve Løge med. Var bennæ en stor Bogn eller Kurv, behøvedes den vel ikke til enhver Wiinhest at købes, som menæ, der vare et Slags smaae Sild, som vore *Anchiovis*, de holsteenske *Sprutlinger*, eller de italienske *Sardeller*, der kunde hver Gang behøves som Smul til Høstfolkene, og have mange Vidnesbyrd for sig af adskillige latinske Skribentere *), at de som vore tørre Jyder afgave et for en ringe Priis anskaffeligt Levnetsmiddel for den ringe Almue. De findes og anførte iblandt Fødevarerne, og ikke efter Pontedera Anmærkning blandt de Redskaber, som Cato andre Steder har henført til Wiinbjergning. Endelig har Victorius fundet det i sine gamle Haandskrifter, og dog imod Sædvæne blevet ved den Aldinske Læsemaade af den Aarsag: at han ikke vidste, at menæ betydede noget, som hertil kunde henføres; mærkeligt er det,

at

*) Een Deel af samme findes indførte i Gesners store Lexicon.

at det LXXXVIII Capitel af vores Autor ikke siden bragte ham til at betænke den Sag neiere. Meursius er bleven sin Baselfke Udgate troe, og viist, at han, hvor nødigt han end vilde modsigge Popma, dog foretrak bennæ emanatur, foreslaaende for at afskæde Indvendingen mod dets upasselige Plads mellem far molatur og oleæ caducæ salliantur, at det skulde rykkes foran far molatur, da det saaledes kom at staae imellem instrumenta rustica. Bonnetrie oversætter det og manneqvins.

Strax i Begyndelsen af det XXV. Cap. findes i Udgaverne for Victori: facito uti seruetur familiæ primum, *sicque facito studeas bene percoctum siccumque legere, ne vinum nomen perdat.* Victorii uheldige Forandring i denne Læsemaade ved at indsætte *suisque facito* i Stedet for *sicque facito* har givet Meursius Anledning til at spørge: Quid hoc est? familiæ suisque. Numquid hoc est inepte *ταυτολόγῳ*. Her maae jeg erindre, at eet eeneste Bogstavs Forandring opklarer saavel i første som i sidste Læsemaade Stedet, og forjager en unødvendig Overflødighed, som de Ord *facito studeas* indføre, ved at giøre det sidste til *studeat*, hvilket da har Hensigt paa familiæ; Ved denne liden men nødvendige Rettelse seer jeg i min gamle Cato vel en elskværdig og from Huusbonde, da han vilde, at hans Tyende skulde være de første, som han tænkte paa ved at henlægge sin nye Viin, hvilken havde kostet dem saa mangen en træt Arm at rygte, samle og presse; Men tillige en klog Landmand (som efter sin sædvanlige Tænkemaade*) ikke glemte sin egen Fordeel) i det de ved denne Godhed paa den visseste Maade, forbandtes til at giøre sig al muelig Flid med hans Viinhest. Oversættelsen bliver da saaledes: læg først og fremmest af din Viin hen til dine Huusfolk, derved vil du giøre, at de lægge Bind paa, at indsamle de modneste og tørreste Druer, og du selv undgaae, at din Viin ikke kommer i Baarygte. Efter man *suisque* i Stedet for *sicque*, tabes Baandet imellem første og sidste Sætning; Den af ham selv angivne Hensigt med denne Behandlingsmaade; Tilligemed Aarsagen til Ordet *primum*, og man faaer et tomt og ørkesløst i Steden for et kiernesfuldt og uundværligt Ord i Texten. I de Aldinske Udgifter læses Slutningen af dette Capitel saaledes: *lavito paululum, et lorea erit familiæ, quod bi-*

*) Hvor lita er denne Regel ikke den anden Cap. V. 7. *bulbulcis obsequitor partim, quo libentius boves curent.*

bat, i hvis Sted Victorius har givet os: *lavito paulatim, erit lorea familiae*, qvod bibat, som, uagtet at Meursius endog næsten med Gesners Bisald har igien vilbet forandre det til *paululum*, synes mig at have Fortrin, enten punctum sættes for eller bag efter paulatim. Der behøvedes vist ikke lidet Vand til at trække nogen Kraft af denne 2 eller 3 Gange udpersede Wiin-Mass, og til mange Tienestefolk vilde en liden Deel af denne Spøleviin ikke forslaae; bryggedes den efterhaanden, saaledes at, naar et Fad af vinaceis eller Wiinbølger var forbrugt, et andet blev taget og anvendt til samme Brug, blev der paulatim lorea familiae; lavedes den ganske Forraad paa eengang, og blev drukket efterhaanden af Huusfolkene, blev der lorea familiae, paulatim qvod bibat; i første Fald behøves ingen Omsætning i Tørru, i sidste, at familiae blev forflyttet, og sat foran qvod, hvilken Frihed finder Exempel og Forsvar, i det at Victorius saaledes har baade udelukket Aldinernes et, og ladet lorea erit omtusse Plads.

Cap. XXVII. Tum oleas per *sementim* serito. Gesner har i sit Lexicon rusticum viist Forskellen imellem satio og sementis, og indskrænket sidste Bemærkelse til Korn- og Bølge Sæd, ligesom vi forstaae Sæd og at saae uden tillagt Bestemmelse om Korn; men da Romerne paa de fleste Aarets Tider *) have saaget forskellige Arter af disse Slags, og man finder hos Scriptorer R. R., at de have betegnet en vis Tid af Aaret ved per *sementim*; *prima*; *media*; *ultima sementi* Gesners Lexic. rust. Ubi *patraveris sementim*, Cat. L. I. bliver det til at forstaae dem, fornøden at vide, hvad Tid de egentlig herved have bestemt **). Thi dersom vi skreve, at en Begivenhed var skeet i Sæde Tiden, vare vi tvetydige, siden det var uvist, om Tildragelsen var indtruffen under Vaar-, eller Winter-, eller som vi pleie at sige, Byg- eller Rugsteden; og Romerne maatte ligeledes have været det for deres Landsmænd, dersom de ved disse Bestemmelser ikke havde forstaaet et vis Tidrum, som upaatvivlelig har været Efteraaret. Thi 1) modsætter Cato det tem-

*) Cato XXXV. Varro I. 32, 1. 2. Coll. II. 9, 6. - 8. 16-18. 10, 9, 15. 11, 4. 6, 10-12. Pallad. Lib. II. tit. 4-8. III. 3-7. IV. tit. 3. 6. V. 1-4. VI. 1. X. 1-5. XI. 1. XII. 1. XIII. 1. hvoraf vil sees, at undtagen Junii, er saaget af Romerne eet eller andet af Korn- eller Bølge-Frugt.

**) Gesner har i sit store Lexicon udeladt *Sementis* Bemærkelse af et vist Tidrum, som findes i Calepini Lexicon.

tempus vernalium Cap. LXI. 2) Siger Coll. II. 9. 8.: neque enim est ullum, sicuti multi crediderunt, natura trimestre semen, quippe idem jactum autumno melius respondet. 3) Calend. Farnesianum anserer allene for Nobr. *Sementes triticar: et Hordiar;* og endelig 4) vare Romernes saa yndig af Ovidio i Fast. l. I. 659-705. beskrevne sementinæ feriae sidst i Januar: *Seminibus jactis est ubi factus ager.* Men da den Tid efter Plinii XVIII-56. er heel forskjellig, saasom nogle have som Varro l. 3. 4. forlangt, andre efter Virgillii Georg. I. 219-25. forkortet den, bliver det Spørgsmaal, hvad Partie man bør at tage, for at fastsætte dens Grændser i Overensstemmelse med vore Scriptores R. R. Jeg meener da, at vi sikkerst følge Columellæ II. 8. 1. 2. *) paa Hesiodo og Virgilio grundede Bestemmelse: *absconduntur virgilii XXXII die post autumnale æquinoctium - - - IX. Cal. Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio dies 46 ab occasu virgiliarum, qui fit ante d. IX. Cal. Novembris ad brumæ tempora, hvilket næsten er, hvad Palladius Lib. XI. tit. 1. siger: justa satio est a decimo Calendarum Novembrium usque ad sextum idus Decembris **).* 32 Dage fra æquinoctio til virgiliarum occasum IX. Cal. Novembris (21. Octobris) med 46, som endtes VI. Idus eller 6. Decembris, og 15 Dage, som udløbe før end brumam confectum IX. Cal. Ian. (21. Decbr.) udgiøre (Jevndøgn og Soelhværs Dagene udelukte) Varronis l. 3. 4. bestemte 91 Dage; Og 46 Dage deraf ere 6 Uger og 4 Dage, hvilke deelte ved 3, udgiøre $15\frac{1}{3}$ Dag i Slutningen af Octobri og Begyndelsen af Novembri for *prima*; et lige Tidsrum midt i Novbr. for *media*, og den overblevne Deel i denne Maanedes Slutning og Decembris Begyndelse for *ultima* sementi. Dette Tidsrum er, fordi Romerne i samme saaede deres ædelste og meest agtede Kornarter triticum, for adorem fortrinlig kaldet tempus sementis, hvorefter og Plin. Lib. XVIII, 7. kalder dem semina sementiva, og Palladius XI. 1. Octobri mense adorem feremus ac triticum; *justa satio est a X. Cal. Nov. etc.* I øvrigt indsees let, at Jordbun-

dens

*) Som ogsaa i den XII. 50 har bestemt Oliepresnings-Tiden saaledes: *media est olivitas plerumque initium Decembris.*

***) Cato sees og at have lært at saae fruges sidst paa Aaret, da efter legumina og pabulum, kommer: *deinde alias fruges ferito.*

dens Besskaffenhed, Veirliget og Huusbondens Indfald kunne have foraarsaget nogen Usvigelse og Forrykkelse i de ovenansførte Grændsers Bestemmelse, helst i den første, hvorfra Regningen begyndte; Og at per sementim maae have været ligesaa løs en Bestemmelse af Tiden hos dem, som i Høe-Høsten, Korn-Høsten, Rug-Sæden og Byg-Sæden er det hos os *).

I det XXXIII. Cap. V. 3. findes *umbram* ab *fulcis* removeto uden Forandring i alle Udgaver af Cato, og er af ham siden anført hos Plin. Lib. XVII. Cap. 22. Dalecampius har i Bredden af sin Udgave sat *herbam* eller *horbam* i Stæden for *umbram*, temere siger Harduinus i sine Anmærkninger. Førend jeg havde sammenholdt Stedet med Plinio, og vidste Dalecampii Forandring, indfaldt mig Tvivl mod dette saavel befestede Stæd, og jeg blev af mange mig vigtige Grunde bragt til at troe, at der stak en Feil i *umbram*: Thi 1. Om For- og Efter-Aaret, da Wiinens Plantning skeer, vid. Cat. Cap. XL. 1. Colum. Lib. III. Cap. 14. V. 1. kunne, da Træerne ere bladløse, ikke gives Anledning til Frygt for Skygge.

2. Det Stæd, hvor denne Wiin plantedes, var allerede et Wiinland, var derfor efter Cato's Regel Cap. VI. Vers. 4. *ostentus foli*, og efter Colum. Lib. III. Cap. 13-16. frie for Træer og Buske.

3. Dette Land var *vinea calva*, og altsaa stode de unge Planter end ikke i Fare for at beskyges af de gamle Wiintræer.

4. Wiintræet fordrager i alle Aldere Skygge: a) Dets Poder behøve Væe for Binden og Skygge for Solen, indtil de faae fæstet Rødder. b) De unge Stammer taale den meget vel, som sees af Colum. Lib. III. Cap. 16. 1 **). c) Den fuldkomne frugtbringende Wiinstok slynger sig in *vinea arbustiva* om den grene- og bladefulde Elm, som maae beskygge den.

5. Strax efter siger og Cato selv; in *vinea vetera* *serito ocymum*, som vist gav Skygge, naar det opvorte.

6. Har han hverken selv andensteds eller nogen af de øvrige Scriptores R. R. givet denne Regel. Da nu *umbram* i et utydeligt Haandskrift let kunde læses, og ved at tilsiges Afskriveren af en *librario* formedelst Overeenstemmelsen i Lyden

*) Ad. Dicksons Husband. of the ancients. Vol. II. pag. 1-3. har adskilligt overensstemmende med ovenansførte.

***) *Malleolus ordinariis vitibus interferendus est.*

i Nyden imellem u og i saavel som a og e, ligesaa let skrives *imbrem*, saa mistænkte jeg det her at være feet; Thi 1) Passer det sig godt med Aarets Tid, da store Vandfjyl pleie at komme. Virgil. Georg. Lib. II. 325. 6 *). Lib. I. 324-6. **). 2) Denne Sammenparing af *imbrem* remove og fodere sereskommer og i Henseende til Meningen i det følgende Cap. XLIII. sammenlignet med Cap. XXVIII. og Cap. CLV. Og 3) Ordene *fulcus* og *imber* passe bedre sammen end *fulcus* og *umbra*. Hvad Plinii Anførsel angaaer, da viser den i det høieste Luns, at denne formodede Text-Feil har været gammel, dersom den skriver sig fra Plinius; men hvo lover os for, at det ikke er eet af de Stæder, som i Plinio er indført efter Cato's Text af hans Udgivere. I det mindste troer jeg, at af alt sammentaget vil sees saameget, at man uden at paadrage sig Behreidelse her kan have Lov at tvivle.

Cap. XXXV. *Rapinam et coles rapicii*, unde fiant, et raphanum — serito. Gesney i hans Lexic. rustic. og store Lexic. ligesom og andre Lexicographi efter ham have givet Rapina et Roe-Land, som mig ikke synes passende hverken paa den Forbindelse, som det paa de for den Bemærkelse anførte Stæder staaer i med andre Ord, eller paa det Hoved-Ord c : verbum, hvoraf det styres. Disse ere foruden det ovenførte, Cap. V. 8.: rapinam, pabulum lupinumqve serito. Paa begge Stæder samles det med andre Planter, som Cato befaler at saacs; Dersom raphanus paa det første Sted ikke er Rædike-Land, men Rædike-Frøe, og pabulum og lupinum paa det sidste ikke Foder- eller lupin-Land, men disse Væxters Frøe, maa jo og rapinam forstaaes om Frøet og ikke om Landet; videre siges serere overalt om plantæ, femina plant., men jeg tvivler paa, at Exempel kan vises paa serere agrum. og skulde rapinam være Roe-Landet, saa blev jo Meningen af: rapinam et raph. in l. f. b. a. i. l. c. serito: saae Roe-Landet c : i et vel dnyget eller stærkt Land. Merula har i sine enarrationes vocum obscurarum Catonis, givet Op-
rindelsen

*) Tum pater omnipotens foecundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit.

***) Om Høst-Regnen: ruit arduus æther
et pluvia ingenti fata læta boumqve labores
diluit etc.

rindelsen og ei Bemærkelsen af rapina, som først er sseet i I. I. ed. I. 1515. saasledes: Napina et rapina pro sementi naporum et raparum, hvilken Bemærkelse og passer sig paa Colum. Lib. XI. 2. 71. og dersom end dette sidste Stød lader sig forklare om Roe-Landet, eller hvad som meere er, dersom andre Stæder skulle findes, hvor Napina, Rapina, Porrina, allene stede passede derpaa, meener jeg, at dette lader sig saaledes forklare, at nap. rap. por. etc. ere adjectiva, satte i substant. Sted, som blive efter Sammenhængen at forstaae nu om Sementi, nu om Area R. N. P. og saaledes har og Caspin i sit Lexic. Basel 1627 forklaret det. Et coles rapicii unde fiant er endnu af ingen fortolket; udelukkes et, bestemmes allene eet Slags Frøe, som skulde saaes; beholder man dette et, saaledes som vi nu have det i Terten, maa man slutte her at være en ellipsis, og at Cato vil sige: rapinam communem et eam, unde coles rapicii fiunt, - - - serito. Det er ikke troeligt, at Cato her allene vil sige: og det Slags Roer, som gaae i Stengel, thi det giere disse ikke allene som andre Roer, men og som alle andre Planter, hvorfor man maae antage, at han forstaaer under caulis eller colis en vis Slags Stengel; da nu de gamle Romere have i Besynderlighed tillagt Kaal en colis, hvoraf og dens Navn i vores og det tydske Sprog har sin Oprindelse, maae han meene det, som vi kalde Roe-Kaal eller Knolle-Kaal over Jorden, hvilket jeg med desto større Visshed kan antage, som C. B. i hans Pinax til denne af ham kaldte Brassica Gongylodes anfører iblandt andre Synonyma: colis rapicius Catoni. Vi see saaledes heraf, at Romerne allerede i Cato's Tider have kiendt denne Mad-Urt; At den er kommen fra Italien til Tydskland, og siden længere i Nord til os; Og at det Navn Kaal-Kabi, under hvilket den nu omstunder er bekiendt, er dens gamle Catoniske colis rapicius aflappet.

Cap. XXXVII. Da Cato i det V. Cap. har sagt, at man hverken burde pleie terram cariosam, eller græsse Dvæg derpaa, fordi man ikke i 3 Aar kunde vente nogen Nytte af dens Dyrelse, og i det XXXIV. Cap. paa ny fraraadet dens Behandling, kunde det synes, at han ved dette: si terram cariosam tractes, modsagde sine forrige Forbud, hvormed jeg dog troer, at dette vanskelige og for de forskiellige Væsemaader meget tvivlsomme Stød, lader sig foreene ved følgende Forklaring eller Omskrivning: vil du ikke paa see, at du i 3 eller flere Aar, uden at i den Tid din Møie lønnes, arbeider

der paa terræ carriosa Forbedring, men bliver ved i Haabet, at du dog eengang skal overvinde dens onde Natur; da tag dig vel i Agt, at du ikke for første Gang besaaer den med cicer, som ved sine onde Egenskaber fordærver det Land, hvori den saaes, hvorved du igien vilde komme tilbage, og skaffe dig nye Fortrædeligheder at bestride. Dette Sted fortæner at lignes med Colum. II. 10. 20. — I Henseende til lupinum, faba, vicia, meener jeg at dersom Plinius Lib. XVII. 7. havde fundet dem paa dette Sted i Cato, vilde han vist ikke have skilt dem fra stercus, unde facias, og sat dem saa langt bag efter, og Cato kan vel ligesaa lidet troes til at have anført lupinum 2 Gange strax efter hinanden. Men Rimelighed har Hr. Schwarzh's Gissning *) om denne Uordens Oprindelse og det Sted disse Ord anvises i det XXXVI. Cap, som da saaledes skulde begynde: Segetem stercorant lupinum, faba, vicia etc. Circum falicta h --- ulvamqve. Efter de første Udgaver, som savne ulvamqve, befaler Cato at affkære de høie Urter til Strøelse for Faarene, hvori intet Ansted er; I Victorii Bøsemaade derimod dette, at et en almindelig Egenskab betydende prædicat ved og forbindes med et andet, som indeholdes allerede under det første, og derfor var gandske undværsligt. Plinius Anførsel af Catonis Sted XVII. Cap. 6. har forvoldt dette Tillæg, og hans *auctam* gjort Fortolkene ueenige, da nogle have valgt i dets Sted *actam*, og andre igien *altam*: ja dersom de medici, som vare støvuede til Turnebii lærde Møde **), havde været Urtekyndige, vilde de vist uden at have forlangt Udsættelse forøget Tallet ved at foreslaae de Herrer Sprogkyndige endnu 2 af gamle Skribentere brugte Ord *algam* ***) og *caltham* ****), at vælge imellem.

K f 2

Pii

*) Gesners Edit. 2. Tom. II. p. 420. og Edit. 1. pag. 1030.

**) Turnebius Advers. Lib. XI. Cap. 13. Conventus egere Grammatici, ut quæ sit herba acta decernerent, et ad conventum illorum vadimonium medici adfuere, sed nondum constitui, quid esset, potuit, atque non in perindinium, sed in laxiorem diem delatum est: ego herbam mactam legeudum crediderim.

***) See Cæsalpin Lib. XVI. 25.

****) Nogle Botanici have holdet Plinius caltha for vores Calendula, og Virgillii caltha Bucol. Lib. II. V. 50. Mollia luteola pingit vaccinia caltha. og Ovid. Fast. Lib. II. -- calthaqve Pæstanas vincit odore rosas for caltha palustris. see Bauhini Pinax I. et IX. sidste passet bedst baade til Ovid. og dette Sted.

Piil vøxer saavel ved salt som sødt Vand: i første fandtes alga *), i sidste ulva **), efter det bekiendte Vers:

Alga venit pelago, sed nascitur ulva palude.

Den af Virgilio og Ovidio anførte caltha, som nogle meene at have været vores caltha palustris, vøxer just paa de Stæder, som Piilen elsker, hvorføre mig synes, at een af disse to fortæner Fortrin for altam eller auctam etc. med mindre man vil troe, at en Glossæ af en medico, som i Dredde af Plinio havde anmærket, at herbam altam vel maatte have været ulvam, har forvoldet, at den er kommet i Texten tilligemed herbam altam, ligesom efter min Formodning humectus paa samme Maade i det VI. Cap. er søiet til junctus: junceus. Ridicas et palos, quos pridie in tecto posueras, siccos dolato. Omendskient alle Udgaver her ere eenige, bliver det dog vanskeligt at begribe, at ridicæ og pali paa eet Døgn kunde været bleve tørre og beqvemme til at høyles og forarbeides, helst da Cato udfordrer en fuldkommen Tørrelse, og strax neden for paa nye saa omhyggelig indskærper den: omnino caveto, ne quam materiam doles, neu cædas, neu tangas nisi siccam neu gelidam, neu rorulentam confr. Cap. XXXI. V. 2. Skulde det derfor ikke være meere passeligt at læse *pridem* i Steden for *pridie*, som skrevet enten forfattet eller utydeligt let kunde forveksles med sidste.

I det XXXVIII. Cap., som giver Forskrift til en Kalkovns Bygning, læses i Aldinerne ***) og deres Familie: *fornacem bene struito farcitoque foras*, ut totam fornacem infimam complectatur. Victorius forlader her Aldi og ældre Udgaver, og indfører det Ord *fortax*, som han tilstaaer ikke at kunne forklare. En Aarsag, som efter min Tanke burde virket her det samme for *farcitoque foras*, som den i det XXIII. Capitel havde gjort for bennæ. Den nye Læsart: *facito fortax totam fornacem infimam complectatur*, har havt den Lykke at blive saa almindelig yndet, at alle til Popma og Meursius (som

*) Al Slags Hav- eller Strand-Græs, som vøxede enten ved Strandbredden eller længere ude, og blev af Vandet opfyldt som vores Tang.

***) Ulva Soppe: eller Stararæs. Typha vøxer vel høit, men Phalaris arundinacea, Poa aquatica, Scirpus palustris, Butomus umbellatus, Arundo phragmites etc. ere og høie Vøxter, hvori en Karl kan stule sig. Virgil. Æneid. II. V. 135.

***) I. R. B. saaledes: *Fornacem bene strui facito. Foras totam fornacem infimam complectatur.* Foras kan her betyde over Jorden.

(som ellers pleie at holde sig til deres gamle Codex) have fulgt ham. Victorius kalder Aldinernes inanem commentitiamqve, eftersom intet Spor til samme fandtes i hans Haandskrivter; Men fordi disse ikke vare den gunstige, var det ikke afgjort, at jo Jansenii eller den Aldinske Textes Udgivere paa andre, som de have fulgt, havde grundet deres Læseart. Havde den endog den Mangel, at man ikke deraf kunde fuldkommen begribe Dvørens Indretning, saa kan ei heller endnu fuldkommen fattes Bygningen af Catonis Torcularium, Cupa Trapetum, hvis Beskrivelser dog ikke forkastes; Da det samme som tiener de lærde Sprog-Forskere til Undskyldning for gamle Ord, at man ikke maae undres over, at mange af disse kunne være saa aldeles tabte, at man nu ikke kan forklare dem, kan og tiene for adskillige Beskrivelser om deres Huusenes Anstalter og Indretninger, som vi af Mangel paa Kundskab om deres Skikke og Instrumenters Dannelse ikke kunne i alle Poster forklare. Imidlertid synes mig, at Aldinernes Text paa dette Sted ikke er usforstaaelig: Dvøren bestaaer af to Stykker, Grunden, hvorpaa Kalksteenene, der skulle udbændes sættes, og Hætten, eller Kalotten fornix, som hvilede paa Omkredsen af denne Grund. Udi denne Ring var Commissuren eller Forbindelsen imellem begge Stykker, svigtede den, maatte Hvelvingen styrte ind, og da Grunden af disse Dvøne var i Jorden, og Hvelvingen tidt ovenfor, raader Cato udentil saaledes at stue eller forsee denne Ring, at fornix *) sikker kunde hvile derpaa, og ikke under Brændingen nedstyrte. Turnebius har meent, at fortax var heele Omfangen og Steengulvet i Dvønen, og at ligesom fornax nedstammede af fornix, saaledes fortax a fortitudine, hvilken Meening baade Popma, Meursius og Gesner i sit store Lexicon tiltræde. Pontedera derimod gjør fortax i den nederste Deel af Dvønen, til det samme som fornix i den øverste, og udleder det af det græske Ord *Πορτος*, hvoraf Latinernes porta og porticus nedstamme. Rimeligere end alt dette syntes mig ved første Læsning de gamle Udgiveres Text, men endnu mere, da jeg siden saa, hvorledes efter de samme Haandskrivter Ald. sicqve facito og ulmus utraqve saa uheldig vare forandrede til suisqve og iterum. Med mere Rimelighed kan jeg troe, at i det archetypo, hvorfra Victorii Haandskrivt nedstammede, har staaet

R 3

facito

*) Foras kan let være blevet læst for fornix, eller sidste udlad af Texten som dobbelt; da det kan være taget for foras.

facito *vortex* totam fornacem infimam compleetatur, hvis *vortex* enten efter nogle Gamles Viis, see Meursii 1620 Anmærkning, p. 240. skrevet med f, eller maaskee af en Tysk Munk, der udsagde v som f, tilfagt en Italiensk, Spansk ic. Ordens-Broder er blevet til *fortax* *). Det kan da enten forstaaes saaledes, at *vortex* fornicis Overparten og zenith af Hvelvingen passede saaledes til den underste Deel af Ovnen, at samme stod fast eller sikker for Indstyrning, saaledes rundet eller huulet, at Luften overalt traf *focos*, hvorfra den, som i vore Reverbere-Døne, blev tilbageslaaet paa den under samme til Brænding opsatte Steendynge; eller at *vortex Furni*, det er at sige Overdeelen af *Furno*: Ildstedet (som formodentlig har været giennemboret af Huller, hvorigiennem Luften kunde giennefrænge til Steendynge i Ovnen oven for) sluttede og passede til den underste Deel af den egentlige Kalkovn **).

Cap. XXXIX. V. 1. *Virificca* alligato, andre have *viti sicca*, nogle *nisi sicca*, Turnebius vil have læst vere *sicca* eller *viridi sicca* ***). Da i det sydlige Europa vøxer et Træ eller en Stub, fra Oldtiden af bekiendt under det Navn *vitex* eller *agnus castus*, paa Græsk *λύγος* eller *άγνος*, med hvis Blade de Athenienske Damer, som sandt hos sig selv, at de behøvede denne Styrke for at overvinde de Fristelser, som den menneskelige Skrøbelighed er underkastet, bestreede deres Senge, og hvis Træ er saa seit og smidigt, at det med større og vissere Kraft efter Plinii Beretning Lib. XXIV. Cap. 9. Cæsalpin de plantis Lib. III. Cap. 2. lader sig bruge som Piiel eller Bidier, (altsaa ligesaa beqvem til at forbinde Fæde, som vore Tøndebaand) troer jeg at samme Træ her er forstaaet, og at man kan antage denne Læsemaade, som nærmer sig saameget til de ældste Udgavers *viti sicca*: *Dolia plumbo vincito*, vel *materia qvernea, viticina* alligato, og vil neppe en rimeligere findes ****).

Cap.

*) Saaledes er i den Baselske Udgave 1520. *bipalio vortito* — blevet til *bipalio fortito*, og nydt den Ære at blive forsvaret af Meursio.

**) Ad. Dickson Vol. II, 13. p. 333. oversætter *fortax* ved *grate* en Rist; Men denne Bemærkelse er ligesaa ubekiendt som Ordet *fortax*. Dikl. har givet mig Anledning til at troe, at den rimeligste Læseart er *furnus*, som stemmer overens med Indretningen, og let kan være læst af de første Udgivere for *foras* og af Viet. MSS. Afscrivere for *fortax*.

***) Ponted. i Gesn. Ed. 2. vel *ridica*.

****) Niclas har i sin Udgave af *Geoponica* Tom. I, Lib. II. 4. p. 74. gjort denne min Forandring overmaade bestyrkende Anmærkning: *inde factum est, ut λύγος generatim omnes fruticum et arborum ramusculos lentos ac flexibiles dixerint, unde*

Cap. XL. V. 4. *Lingva bubula obtegito.* Plinius anfører dette Sted saaledes: *lingva bubula* (herbæ id genus est) insuper obtegi jubet. Ikke allene Popma i sin Anmærkning til dette Catonis Sted, men endogsaa den lærde og skarpsindige Gronovius har i sin Udgave af Plinius modsagt hans Tilfætning: at *lingva bubula* var et Blad af Urten Buglossa eller Dre-Tunge, og foregivet, at her forstodes *lingula bovina*, en Lap af en Dre-Hud, meenende, at et Blad af en Urt var et alt for svagt og utilstrækkeligt Forsvar mod Regn; jeg maae tilstaae, at samme Marsag forførte mig til at formode, at (herbæ id genus est) i vores Udgaver af Plinius med [] indstreglet, maaskee kunde være en Mand-Forklaring tilsat af en urtekyndig Læsere i det Haand-Skrift, hvorefter Plinius har været udgivet. Hr. Gesners Marsag: at Indpodningen vilde komme Eierne for dyr, dersom Dre-Huder dertil skulle været anvendte, som har gjort Bonnetrie betænkelig, synes mig ikke aldeles fyldestgjørende, da Lapper af gammelt Læder, affkaarne Ender af de til andet Brug anvendte Huder, vel og Dre-Blærer (thi jeg indseer just ikke, hvorfor det skulde være Huder) til dette Niemed være brugelige; saadanne Stumper kunde og i mange Aar anvendes hertil, selgelig vel betale den eengang derpaa gjorte Bekostning. Men det er Slutningen af det XXVIII. Cap. i Cato, som aldeles har overbevist mig, og som jeg formoder vil giere samme Virkning hos alle endnu i deres Meening om dette mistænkte Sted vaklende urtekyndige Sprog-Elskere, og befæste Plinius rigtige og ham selv værdige Forklaring. Cato siger der: *arbores crassiores dignis V, quæ erunt eas præcisas serito, obli-nitoque fimo summas, et NB foliis alligato:* har nu Cato selv der angivet, at han vilde, at Stumperne af de affkaarne og til Vert nedsatte Træer skulde besmøres med Gødning fimo, som han og her ved Indpodningen har brugt, og tilbindes med Blade foliis, som der ikke kunne forstaaes uden om Blade af Urter, saa er der ikke mindste Marsag til at formode, at han her kan have forstaaet andet end den Urt buglossæ eller Dre-Tunges Blade, hvilke dersom de end let af Regn fordærvedes, ligesaa let ved andre nys plukte kunde fornyes *); hertil kommer det af ham tillagde: *postea stramentis circum*
dato,

in opere rustico vincula fiunt, utque idem significet, quod latinorum vimin et Germanorum eine Wiede: idem quodammodo accidisse videtur τῶ ἀγῶ, qui proprie quidem vitex est, sed passim confunditur cum fruticibus aliis similibus etc.

*) Buglossa veterum holdes for at have været vores Borago officinalis.

dato, alligato; da Straaet ombundet paa en vis Maade som ved vore Bies-
stader, godt udeholdte Regnen. Ved dette Sted har Plinius anmærket: ex
eis, quæ commentatus est Cato, facile apparet, illa ætate inter lig-
num et corticem, nec alio modo inferere solitos etc. Da nu Cato i
det følgende XLI. Capitel skriver om Viinstokkens Indpodning saaledes: vitem
teneram præacuito, obliquo inter sese medullam cum medulla libro
obligato. Tertia insitio est: terebra vitem, quam inferes, pertundito
etc. har den berømte Gesner *) troet, at af de af ham selv og Pontedera an-
førte Steder ikke allene kunde sees, at noget nu fattes i Cato, som før haver været
der, men at der og er noget vor nuværende Cato i de senere Tider tilføjet, nem-
lig dette XLI. Cap., som indeholder flere Indpodnings Maader end de, som Plinius,
der anfører det XL. Cap., i Cato's Tid siger at have været bekendt;
men den gode Plinius indfører i sin XVII. Bogs næstfølgende 15. Capitel under
Cato's Navn dette hele af Gesner mistænkte Sted, og endnu mere i sit 16.
Capitel de emplatratione af samme Cato hans XLII. Cap., som lærer ino-
culationen eller Indøiningen paa samme Maade som den endnu bruges; ja
Plinius gaaer endnu høiere op i Tiden, og siger, at denne sidste Maade har
endog længe før været Grækerne bekendt: Hoc genus non pridem reper-
tum volunt, qui novis moribus favent, sed id etiam apud veteres
Græcos invenitur, et apud Catonem, qui oleam ficumque sic inferi
jussit. Spørger man nu, hvorledes Plinius da har kunnet sagt det oven-
anførte om Cato, bliver mit Svar dette: at han maae ikke have anset Viin-
stokken for at være et Træ, ligesom og Colum. har behandlet sammes Indpod-
ning for sig selv, og at Stedet vil ikke sige andet, end at i Henseende til
virkelige og haarde Træer findes ikke, at anden Indpodning end den imellem
Bark og Træ i Cato's Tid har været brugt.

I det XLV. Cap. V. 1. Locus bipalio subactus fiet (beneque terra
tenera fiet) beneque glutus fiet. Beneque terra tenera fiet har alle
Mærker af en Rand-Forklaring, som siden i Texten selv er indrykket; findes
ei hos Plinius, som anfører dette Sted i hans XVII. Bogs 18. Cap. savnes
i adskillige Udgaver, og er af Meursio udgivet for hvad det er, nemlig For-
klaring over det Ord glutus, hvilket og findes glitus, glittus, og glictus.
Neppe

*) Præfat. Ed. 1. pag. III. Ed. 2. pag. II. et III.

Neppe tør jeg for Plinii Textes Overensstemmelses og Fests Forklarings Skyld vove at troe, end siden at sige, at her af en Skrivefeil i Texten er gjort et nyt Ord, som Cato, dersom han opstod, maaskee neppe vilde kiende sig ved; De adskillige Skrivemaader give mig dog Dristighed til at tvivle, om ikke i Cato Stedet har været anført enten: beneqve politus eller beneqve cultus, det første Ord kan maaskee ved at være tilsagt en Afskriver, eller og eet af begge udi et utydeligt Haandskrift, hvori g for po, eller g og lu for c og ul ere bleve læste, være ombyttet med glitus eller glutus. Da Plinius er rettet efter Skribenterne, som i ham findes anførte paa de Stæder, hvor hans Text har været utydelig, og man ikke veed, om dette Stød har været blandt de mange 1000, som nogle foregive at have forbedret i hans Læsemaade, hæver hans Overensstemmelse med Cato ikke al Tvivl. Efter de Forandringer, som Festus har lidt, er den vel ikke saa gandske canonisk, og Forklaringen (den maae være Festi eller P. Diaconi) grunder sig allene paa dette Catonis af Plinio anførte Stød. Gronovius har i sin Udgave af Plautus veget fra hans Forklaring over Ordet *sectarius*.

V. 5. Ubi liber se vertat, kan enten udlægges saaledes: naar Barken har begyndt at forandre sig til Træ, dersom man vil tilroe Catonis Tider denne Kundskab, eller: naar Barken har forandret sig til Dine og Skud. — Oculos serito har frembragt adskillige Fortolkninger, hvilke kunne sees hos Gesner, hver især mere eller mindre forandrende Texten *). Jeg har tænkt paa, om ikke Texten kunde blive gandske uforandret, da Cato her maaskee kan have havt Hensigt til sit XLII. Cap. **).

Cap. XLVII. Harundinetum sic serito etc. Man har vildet beskylde Cato, at han har i dette Capitel blandet harundinetum og vitarium saaledes sammen, at det er uforstaaeligt, hvad der hører til det eene, og hvad til det andet; ja man har forkastet det gandske som Cato falskeligen tillagt Gesner. edit. r. p. 1289. 47. Da han i sit VI. Cap. engang tilforn udførlig nok har beskrevet Rør-Plantningen, og gandske uretteligen her skal have sagt, at man paa samme Maade skal anlægge et vitarium som et arundinetum 3: plante Wiinen

*) Ponted. 2. Editio. Gesneri har occultos serito meget findrigt.

**) Maaskee *serito* her er sat for *inferito*, eller Stavelsen *in* er udsaldet af Texten.

Viinen ved Aaer og i fugtig Grund. Men betænker man, at Cato ei selv har afdeelt sin Text i Capitler; at Slutningen af det forrige hænger sammen med Begyndelsen af dette, og at ikke mere end een Linie hører til arundinetum; saa sees den bedste Sammenhæng, og intet, som gier Stødet Cato uværdigt. Han har i det forrige sagt, at man skulde sætte Olie-Stykkerne $1\frac{1}{2}$ Fod fra hinanden, og sluttet: ad eundem modum alia semina serito, strax derpaa har han gjort denne Undtagelse, at semina arundinis ikke maa plantes saa tæt, men maa staae 3 fulde Fod fra hinanden, og derpaa begivet sig til Wiinstokken, som han har villet skulle baade behandles og saaes paa samme Maade, det er at sige ikke som Rør, men som Olie-Stykkerne: Om Harundinetum har han allene sagt: sic serito, ternos pedes oculos disposito, om Wiinstokken eodem modo NB. *facito*, behandle dem paa samme Maade nemlig som Olie-Stykkerne, seritoqve, og saae den ligeledes, ikke vil han sige 3 men $1\frac{1}{2}$ Fod fra hindanden: Bonnetrie har rigtig indseet dette, og derfor oversat Stødet fortreffeligt: Exceptez — en neanmoins les oeillets de roseaux, qve l'on plante a trois pieds de distance les uns des autres. Pour les plantes des vignes c'est absolument la meme methode. Hvad *si pecus pascatur* angaar, da siger Columella i sin IV. Bogs 16. Cap. 1.: at in seminario licet trimam atqve etiam quadrimam vitem custodire, quoniam non consulitur vindemia. Altsaa ere der Tilfælde, hvor Wiinplanterne kunne blive staaende over 3 Aar, for at blive desto stærkere; men da Eierne i saadant et Land: eller en Plante-Skole kunde have behov at saae ocy-mum, farraginem, eller med et Ord, hvad Romerne kaldte pabulum, confr. Cap. XXXIII. 3. eller ogsaa der af sig selv kunde vore Græs, som han kunde nytte, saa troer jeg Cato vil sige: behøver du for at fore eller græsse dit Dvæg at benytte dig af Grunden, hvor du har dine Wiinplanter, saa søgst dem i det 3. Aar. Dette er efter Gesners Skielnings-Tegn. Pontedera derimod vil have læst Stødet saaledes: si pecus pascetur, ubi vitem serere voles, hvilket efter mine Tanker ikke passer, thi afstikker man Støder, hvor man vil frede almindelig Skov, for Dvæget; saa vilde vel ingen fornuftig Landmand lade Dvæget græsse i det Wiinland, hvor han nys havde plantet unge Wiintræer *).

Bon-

*) Plin. Lib. XVIII. 17. arcendum procul omne quidem pecus . . . quoniam facillime auferat gemmas.

Bonnetrie har forandret i Texten Si til *Ne* pascetur, og oversat: il faut empêcher, qve les bestiaux ne la broutent, med en Note, som undskylder det med Gesners Tilstaaelse, at Stødet ellers var usforstaaeligt, som mig dog ikke saaledes er forekommet.

I det XLVIII. Cap. viser Cato sin Maade at saae Cypres-Træets Frøe paa. Ved en Feiltagelse, som let kan holdes en med mange Arbeider og Sysler bebyrdet Mand til gode, har den sal. Gesner anført dette XLVIII. Cap., ligesom det skulde være det som Gellius i sin III. Bogs XIV. Cap. har anført, og derover i Henseende til Læsemaaderne angivet større Forskiellighed imellem Gellii Exemplar og vort nu brugelige af Cato end der virkelig er; da af det Ord dimidiatum tydelig sees, at det er Cato's CLI. Cap., som Gellius har i Sigte, hvilket og i Henseende til alt det øvrige, undtagen incernito for incernito, svarer til Gellii Sted. Havde Gesner efterseet ved det CLI. Cap., hvad han havde til dette anmærket, vilde han vist have forandret det, hvilket jeg, da det ikke er skeet i den nye Udgave 1773, har villet anmærke, at ikke paa den Grund skulde opstaae nogen Tvivl mod vores nuværende Textes Rigtighed. Pontedera har af en anden Grund ytret Tvivl mod dette Sted, nemlig at det ei er troligt, at Cato skulde afhandle een og samme Ting tvende Gange; men og heri er Cato angerløs: I dette Capitel viser han sin Dmgang, i det CLI. Cap. den, som Manius Percennius Rosanus brugte, hvilken han maaskee, efterat han havde skrevet sin egen, kan have erfaret, og der er ikke mere Overeensstemmelse eller Forskiel imellem begge, end man kan formode af to fornuftige Landmænd, som i Hovedsagen maatte komme overeens, end skint de i Bisager have været forskiellige. Vi see og hvor urigtigt det vilde være her paa dette Sted efter Pontedera's Forslag at forbedre eller forandre Texten ved Tillæg af det sidste Capitel. Begyndelsen af Capitlet har giort, at Slutningen nisi tanquam *alium* serito, af mig er formodet at have været: nisi tanquam *taleam* serito *). Nisi behøver da ikke at udlases af Texten.

Cap. LII. Det er særdeles mærkeligt, at ikke allene fast alle vore nuværende Maader at indhympo og inoculere paa, men endog den nu brugelige Maade

¶ 2

at

*) Denne Formodning bliver næsten til Bished ved at sammenholdes med Varr. Lib. I. 41, 10. Olex semen cum sit nucleus, quod ex eis tardius enascebatur colis quam e taleis, ideo potius in seminariis taleas, quas dixi serimus; hvad der er sagt om Olive Træet, gielder og her om nuces pineæ.

at giøre Uffuere paa for 2000 Mar, ja derover have været bekiendte. Det Kunstgreb at fylde Jord i en Urtepotte, og trække en Qvist der igiennem, som bliver siddende i Potten, til den har slaget Rødder, og da med sin Potte eller Kurv plantes i Jorden, afhandles i dette Capitel. Vi have en nærmere Maade at stille Jorden fra Bliskhyssen, hvori den plantes, og jeg seer ikke, hvorfor Cato lod Potten eller Kurven blive ved Roden, thi ved at vande Jorden stærk kunde han have bevaret den om Rodens Rod, og fra neden af let skudt hele Klumpen ud, og derved skaffet dens spæde Rødder mere Frihed at vore. For at give Roden Plads har han befalet: *qualem incidito ex una parte perpetuum*, som det findes i Editionerne foruden den Juntinske, der har *proprium*. Perpetuum har Victor. fundet i en af sine gamle Codices med en Bemærkelse, at i dette Sted skal en Feil; maaskee den rette Læsemaade skal være: *ex ima parte perpetuum*, hvilken bedst fyldestgiør begge Læsearter, og sætter Abningen for Roden paa det Sted, hvor den meest behøvedes.

Cap. LX. *Præterea granatui videto, uti satis viciæ seras.* Førrend jeg læste i Gesners sidste Edition Pontederæ Forskning, at dette Ord ei er Eatonisk; men en af det Italienske Sprog nedstammende Forklaring over *pabulum*, havde jeg troet, at man her kunde læse *granario*, hvilket mere nærmer sig dertil end andre Udgavers *generatim*.

Det udi det LXX. Cap. foreskrevne Middel mod Dvægets Sydgom er i Henseende til Bestanddeelens nu for store, nu for smaa, nu bestemte, nu ubestemte Størrelser saa vanskeligt at giøre sig et rimeligt Begreb om, at det ikke skal forundre mig, om dette Terentii: *incerta hæc si postules, ratione certa facere nihilo plus agas, quam si des operam, ut cum ratione insanias*, som faldt mig ind under Betragtningen, ogsaa vil indfalde Læseren. Da imidlertid mange ville have fundet mere Spor til Overtroe end jeg finder, andre have forstaaet et og andet Sted anderledes end jeg, og Cato's Forskrift, dersom end hans Mening og Midlets Deeles Forhold ikke saa nøie træffes, maaskee ved nogen Forandring endog i vore Tider kunde komme til Nytte, vil jeg fremsætte mine Tanker. At alle Sorter i Forskriften 3 Gange ere tagne, er ikke sket af Overtroe, men fordi af disse i 3 Dage efter hinanden daglig skulde gives een og det fastende, paa det at Midlets Virkning ved at manges med det nylig forhen nyde Foer ikke skulde svækkes. Salt har fra Alders Tid været og er endnu

endnu et Hoved-Medikament mod Kreaturenes Sygdomme; hvorfor det ikke er saa uventet, at det staaer først, som at deraf kunns forordnes en mica \circ : et Gran og det af ubestemt Størrelse; sætte vi nu, at det har været sal gemmæ, kan ved mica forstaaes een af sammes Kristaller, som passer temmelig til det øvrige, men tillode de andre Ingrediensers Bestemmelse at formode, at mica var en Skrivefeil, forarsaget af mina, skrevet forkortet mna *), hvilket Maal Cato i det CXXVII. V. 1. har nævnet, saa blev det z XII , eller et medicinsk Pund af Salt **), som jeg vilde raade pro dosi at give, dersom man hos os vilde forsøge Midlet. Folia lauri III. og endnu mere folia rutæ III. ere af saa liden Størrelse og Kraft, at mig synes at have Marsag til at formode, at de ikke efter Bogstaven maa forstaaes, men hellere tages for 3 med Blade bevorte Grene af begge Sorter, i det mindste maatte de, i Fald nogen Nytte deraf skulde ventes, saaledes hos os bruges. Pontedera vil have forstaaet porri fibras III. om 3 af Purrens Blade; da mig dog synes, intet at nøde hverken her, eller i de hos ham af Columella anførte Stæder at afvige fra Ordets sædvanlige Bemærkelse; meget mere er det haandgribeligt, at Columellæ Forbud (at hakke om Kornet, indtil det havde 4 eller 5 fibras) forbinder os til at forstaae det: indtil det ved flere Siderødder eller Trævler i Jorden var befæstet, og Palladius har i fibrarum Stæd sat folia eller Blade, fordi flere Blade gave Bished om en stærkere Rod, og vare et sikkert Beviis, at Kornet, som noksom var befæstet ved Rod-Trævler, kunde fordrage Hakning og Spadning uden at omkastes. I Følge heraf og i Overeensstemmelse med foregaaende tager jeg fibras III. for 3 Trævle-Bundter med de dem frembringende Purrelog. Videre herbæ sabinæ plantas III. ere efter min Meening 3 unge nylig af Frøe opvoxne Sevenboms-Planter; thi vilde man forstaae plantæ om fuldkomne Træer, blev Portionen for stor til et heelt Hollanderie, og vilde bryde os her mere ved sin Overflod, end de forrige have gjort ved deres Mangel. Det samme gielder næsten og om vitis albæ caules III, som jeg oversætter 3

§ 1 3

unge

*) Romerne kiendte Sal gemmæ og foretrak det Sal mar. Det har Crystaller større end Ledet af en Tommelfinger, maastee og mpls. er blevet til mica.

***) En Landmand fra Fyen har meddeelt mig følgende: 3 Morgener i Mad, forend Dvæget udsættes paa Græs, tager man til ethvert Høvede 2 Dæver fulde af Lynesborger Salt, indgiver Kreaturet samme fastende i Halsen, og strax derpaa nedskyller Saltet med en halv Pot reen Vand.

unge Stub af Bryonia, hvilke i Begyndelsen ere bladløse, og kunne spises ligesom Asparges. — Fabulos albos III. og Carbones vivos III. udelades i begge Aldinerne, den Baselske af 1521, i min Züricher af 1528, i Ascencii af 1529 og den Pariser Udgave af 1533, hvilket her anmærkes, siden det ikke af Gesner hørkes i den 1. Edition, eller af den 2. Editions Udgivere er iblandt Varianten antegnet, og da de ere kraftløse Midler, kunne vi spare Umagen med at bestemme deres Dosis. Wiinens Dosis synes mig passelig, som enten kan have været blandet med Medicamentet, eller og bag efter hældet i Halsen paa Kreaturet, for at nedskylle det øvrige: vi maatte i dets Sted bruge Vand. — Ved jejunos siet *) qvi dabit, troer jeg vist, at jejunis er af Texten, som har havt jejunis jejunos siet, qvi dabit, forloren, fordi det har saa stor Ligning med jejunos, at det af skodesløse Usskrivere, i Tanke, at første af Forseelse 2 Gange var skrevet, er blevet udeladt. Omendskjønt denne Faste paa Menneskets Side er det eneste i Capitlet, som viser Overtro, kan jeg dog ikke troe, at Cato har tillagt den saa stor Kraft, at samme i Henseende til Dvæget kunde forsømmes, da han i det følgende Capitel, hvor jejunos for den større Forskiellighed i Endelsen ikke saa let kunde af librariis forveksles, har forordnet jejunos jejuno bovi dato, og denne Gisning faaer i mine Tanker stor Vægt ved det Breslauske af Gesner anførte Haandskrivts Læsemaade: dari oportet bubus jejunosqve **); thi jejunius siet, qvi dabit i min Regisse af 1499 holder jeg saameget mere for en Trykfeil, som den for disse af Hr. Gesner i hans Liste paa Udgaverne beskylles. Sublimiter stent. Da ingen Stilling var beqvemmere end den opreiste saavel paa Hovedets som paa Menneskets Side til Medicamentets Indgivelse, bliver det rimeligt langt hellere at antage denne Beqvemhed, end en tiltroet magisk Kraft som den sande Aarsag til Cato's Forskrift, hvilken anvende paa sublimiter legi teriqve oportet ovenfor frister til den af Schoetgenio i Gesn. 70. 2. sublimiter tiltænkte Forandring til subtiliter, da det bliver en Person af Bort mere vanskeligt

*) Ved Læsningen blev i Videnskabernes Selskab erindret, at Cato maaskee havde skrevet: cui dabit, hvilket desto lettere kan være sket, dersom Ordet paa de Gamles Maade var skrevet qvi; ved denne Forandring faldt den Urimelighed bort, at Fasten forlanges paa Menneskets og ei paa Kreaturets Side; men det følgende Cap. jejunos jejuno b. dato overtaler mig til at vedblive min Formening.

***) Som formodentlig er en Skrivefeil for jejunisqve.

ffelig (at jeg ikke ffal sige umueligt) staaende opteist at samle Løg, Rødder og andre smaae Planter af Jorden, end siddende eller liggende at indgive Medicamentet. At sublimerer stent 2 Gange forekommer siden, hvor det passer, bør ikke forlede os til at troe, at det nødvendig maae have staaet i Texten her, hvor Sagens Natur modsiger det; med mindre man saaledes vil forklare det, at det siger det samme som subtiliter sc. sublimi vel suspenfa manu *).

Cap. LXXI. Dato continuo ei unum ovum gallinacum crudum. Den Maade at give Dvæget et Æg, for at bevare det for Eygdom, brugtes endnu i min Barndom paa Landet, og man har seet en Proces, hvorudi Herffabet iblandt andre Fordringer paaftod af Forvalteren en Stud mere end hans Fortegnelse indeholdt, fordi han havde krævet et Æg mere, end der vare Fæes Høveder; Sagen gif til Høiesteret, som kiendte ham i denne og flere Poster fri for Tiltale. Id vase ligneo terito fattes i min Regiske Udgate af 1499, men findes i begge Aldinerne, i den Baselske af 1521, i min Zürcher af 1528, Alscensit af 1529 og min Parisiske af 1533.

Cap. LXXIII. Aquam bonam et liqvidam. At sørge for gode Vandsteder er en Sag endog hos os af Bøghendshed om Sommeren, naar Vandet udtørres, og bliver rørt og dyndet; meget mere vigtigt maa det være i saa varm en Himmelsgn som Italien. Efter Popmæ Anmærkning synes Meursii Indvending uventet.

Cap. LXXVII. Det første, som jeg har at erindre ved dette Capitel, er: at en Deel deraf ved en lidet forandret interpunction og Forklaring over de deri foreffrevne Handlinger blev forstaaeligere. I den anden Linie i Gesners Udgate sættes efter tracta og serend farina et punctum; fra dette punctum og til testum lærer Cato Dngangen med tractis, og da har denne Sag Ende. Derpaa følger Behandlingen og Tilkavningen af Bunden af Placenta, som endsskiønt kort dog er længere end i de nærværende Udgate, og sluttet med tenue, hvor et punctum maae staae serend Casei **); fra dette punctum til caseo lærer han at lave den Marmelade eller Belling, som han siden bruger;

*) Denne falske Tanke om Rogserie kan maaffee have gjort, at Catonis subtiliter i Texten er forandret til sublimerer, og saaledes først indført Zeilen, og siden hindret Nettelsen.

***) Saaledes seer jeg og at Hr. Grosse i hans Oversættelse af 1787 har adffile Perioderne. Bonnetrie har fulgt Gesner og andre Udgate.

og ender med caseo ferend postea; herfra til fingito viser han, hvorledes Bunden og Bæltet om Kagen skulde sættes, som jeg forstaaer saaledes, at Pladen hvorpaa Kagen skulde staae enten var en Fod i Firkant, eller rund af en Fods Diameter, og at Kagens Bund maatte beholde saameget tilovers, at deraf kunde runde om opreises et Bælte af den fornødne Høide, til siden at omslutte tracta; derefter viser han, hvorledes de allerede tillavede tracta skulde sættes, hvilket varer til indito, hvor igien kan sættes punctum. Jeg meener, at det er tydeligt at see, at de have været satte i 2 om ikke 3 Lag; thi han sætter først Tracta singula in NB. *totum solum primum* ponito, deinde de mortario tracta linito; Naar han nu først havde besat hele Bunden i Kagen med sine tracta, og overalt omlagt disse med sin tykke Marmelade, var det jo ikke mueligt, at i det første Lag flere tracta kunde rummes; derpaa kommer: tracta addito singulatim, det maae da være det andet Lag, og der raader han igien at overstryge dem med Deien af Morteren, til intet af samme blev tilovers, og saa tilsidt: in summum *) tracta singula indito, sæt i det øverste Lag alle de fra det underste eller de to første Lag overblevne Bakkelser; Duvrent saaledes som man tillaver en Gble: Tærte af 2 eller 3 forskjellige Lag Gbler med en Dei eller Marmelade imellem hvert Lag: endelig slutter han med postea solum contrahito, som jeg oversætter: tilsidt har du at agte, at Kagen indknibes, saa at den esterhaanden bliver smallere opad; og lav saa Fyrstedet og Panden tilrette. Turnebii Forklaring med Hr. Gesners Dplysning har først givet mig Anledning til at forklare dette Stød om forskjellige Lag i Kagen, hvori jeg er bleven bestyrket ved at see Bonnetries Oversættelse, som lyder saaledes: il faudra commencer par couvrir tout le fond de l'abaisse d'un lit de tracta, qv' on posera l'un apres l'autre, et qv' on enduira de ce fromage incorpore avec le miel dans le petrin; puis faire un second lit sur le premier, et enfin repeter cette operation jusq' a ce, qv' on ait consommé tout le fromage incorpore avec le miel. Dennes Medhold er mig des kiere, som Oversættelsen er uden Hensigt til en anden Periode i følgende Capitel, hvis Forklaring af mig bygges paa dette Stød. Saavidt om det hele Capitel i Almindelighed; nu følge et Par Grundeinger om 2 særdeles Støder i samme. Det første: ubi depfuëris, panno oleo uncto tan-

gito;

*) NoGLE læse summam.

gito; det synes mig ikke troeligt, at Cato, som ytrer saa megen Smag for Reenlighed ved Bagværk, som byder Cap. CXXIV.: manus mortariumque bene lavato - - - subigitoque pulcre; og her i dette: composito puriter; - - - in mortarium purum condepsito, - - - cribrum purum sumito, - - - in tabula pura ponito, skulde ikke have vidst beqvemmere og reenligere Instrument end en ulden Klud dyppet i Olie til at overstryge sine tracta med; Jeg har derfor, endskiønt uden Anledning af Udgaver *); tvivlet om Textens Rigtighed, hvilken synes let her at kunne være fordærvet saaledes, at af *penna oleo uncta* er a og o i første og et Ende-o kommet i sidste Ord. Ved en Pennesier, dette eenfoldige Landsbye-Verktøi, spildtes ingen Olie; ingen Haar kom i Ragen; og Hænderne bleve ubesudlede; Denne Maade **) bruges og endnu paa Landet, og af det, at jeg i min Barndom i mine Forældres Huus mange Gange havde seet, at Egge-Blommerne eller Hviidene bleve slagne i en Skaal, og Sigtebrødene eller Bagværket ved en Fier dermed bestroget, formoder jeg, at de gamle Romere med samme Instrument kunne have bestroget deres Bagværk, paa hvilket Ordet *uncta* ogsaa passer sig bedre end paa *panno*, som inddrækker Olien. Det andet er: * de ve primo temperatoque, hvor Victorius har bemærket at være en Feil. Turnebii Rettelse synes meget antagelig; men da saa mange have bødet paa dette Stød, troer jeg, at mig og er tilladt at lægge min Skier ved at foreslaae, enten inde *ignem primo* temperatoque, eller deinde *igne parum*, da af *ignem primo* eller *igne parum* kan være gjort Aldinernes *junipero*.

Cap. LXXVII. Handler om en Kage, som kaldes Spira eller Kringle-Kage, hvilken bestod af de samme Epise-Midler som forrige placenta, alleneft at tracta bleve dannede som Keel ***). Til Slutning foreskrives: *imponito in solo, simplicibus composito bene arcte*; forhen stod *deimplicis*, som Victorius har efter de gamle MSS. forandret til *simplicibus*, endskiønt han selv tilstaaer ikke at vide dets Meeening. Meursius vil have *dein plicis*. Pontedera ****) meener, at her udtræves en Oedipus til denne Sphinx. Gesner gietter

*) De ældste sørend Aldinerne have dog *parvo* for *panno*.

**) Af Gesners Anmærkning sees og, at samme Instrument dertil i hans Land bliver brugt.

*** Som vore Trakt-Bakkeser. ****) Han foreslaaer *restim plicis usque* eller *restim plexibus* i Gesners Ed. 2. Tom II. pag. 441.

gietter sine plicis, saa at denne Knude er enten holdt for gandske uoploselig, eller ikke uden ved Victorii Tertus Forandring muelig at løse; men Victorii Tert kan beholdes uforandret, og al Vanskelighed falder bort, naar man antager, at i placenta stode tracta i et dobbelt strato (Lag) over hinanden, her derimod blev kun et enkelt Lag af tracta; Følgelig er simplicibus tractis her modsat duplicibus eller triplicibus hisset, og dette Sted bliver en Prøve paa Fortrinet af den af mig i det LXXVI. Cap. antagne Meening. Bonnetrie har ikke indseet denne Sammenhang, og derfor oversat: puis vous les recouvriez de tracta de la forme ordinaire, sans laisser aucun vuide entre eux.

Cap. LXXX. Endskient Varro Lib. II. Cap. VI. V. 2. skriver om Asener: omnibus partibus honesti, og i hans I. Bogs Cap. IV. V. 2. qvæ faciunt honestiorem agrum. Virgil. Georg. II. V. 82. om Heste: honesti spadices glauciqve, og Serenus Sammonicus Cap. XLVII. V. 860. Buurm. Poetæ min. har et mærkeligt, endskient lidet tvetydigt og maa ske derfor ikke af Lexicographis anført Exempel:

— — — Sanguis poterit prodesse caninus
Qvi facili potu antidotos imitatur honestos.

Saa kan man dog tvivle om, at disse Skribentere vilde have betient sig af Ordet i saadan Forbinding som denne, sc. naar de lignede et Dyr med det andet *), og endnu mere, at den jævne Cato skulde have tillagt en Rage det; lader man ham derimod sige, at tracta skulde gøres som globi, og dog ligne spiræ, Kringler, forstaaes det første ret passeligt i Henseende til Materien, og det sidste til Formen, og giver i mine Tanker Aldinernes *hoc in vestim* quasi spiram facito, confr. Cap. LXXVII. stort Fortrin for Victorii nu indførte Læsemaade. Hvad *præstato* her skal betyde, viser det forrige Capitels *coctos eximito*, og meener jeg, at intet kan være at indvende imod, at Ordet *præstato* paa dette Sted tillægges denne Bemærkelse. Skulde Forandring være nødvendig, var vel *prensato* qve det nærmeste og passeligste Ord. I *colorato* qve stikker vist en Feil; da det hverken kan formodes, at Cato har villet have denne Ræt frem for alle andre farver, ei heller at han siger, hvormed den skulde overstryges; og *colorato* slet ingen Sammenhæng har med *caldum ne nimi-*

*) Saaledes *honesti ovis quasi asinus.*

nimum, disse Banskfælighedet undgaars ved at læse collocatoqve, som passende til det følgende: c. n. n. og som det nærmeste i Bogstaver og Lyd, med temmelig Visshed kan troes at have staaet i Catonis Text, som ikke vilde have, at denne Næt ved at sættes paa et for varmt Sted i Kioffenet, skulde førend den kom paa Bordet, tabe sin Fedme og Anseelse.

Cap. LXXXIII. Det tillades mig vel i et fremmet Fag at gjøre denne Anmærkning: De fleste Grammatici, hvoraf jeg vil anføre to: Th. Bang in observationibus Philologicis. pag. 657. *), og Scheller Grammatica 2. Ufflage pag. 240. **) ere eenige i, at verba impersonalia qva talia ***), mangler det egentlige imperativum ****). Vi finde her imidlertid *liceto*, og det tvende Gange, som mig synes værd at antegne; Da det af Fortolkerne over Cato er forbigaaet; Ikke findes i Gesners store Lexicon anført; Og Scaligers af Lipsio biesaldrte og af Boësto Art. Gr. pag. 146. paaderaabte Oporteto, som Fæsto ved *occisum* og *opima spolia* mod alle Udgavers Text er tillagt, faaer Selskab og Styrke af Catonis uden nogen Forandring i alle Udgaver antagne dobbelte *liceto*.

I det LXXXIX. Cap. findes: *nec plus aqua sita fiet horam unam*; Men forhen af Aldinerne og deres Familie: *nec plus aquam ante sinat quam horam*; af I. R. B. *nec plus aquas: ita fiet horam 1*; som naar *sinet* læses for *fiet*, er meget forstaaeligt. Det dunkle, som Fortolkerne og Oversætterne have fundet i *Victorii sita fiet*, falder ellers bort ved at tage det for et participium passivum af *sino*, sølgelig *aqua sita fiet* det samme som *permissa fiet*: Vandet skal ikke længere være dem tilladt end een Time i Middags-Tiden. Men hvorfor siger Gesner her i Noten forte? Fordi han bag i *Lexic. rustic* p. 131 har forklaret *sita fiet* ved *steterit*. Udi hans derefter

M m 2

udgivne

*) Coniunguntur impersonalia In omnibus modis et temporibus ut tertia persona singularis personalium, nisi quod imperativo careant, et pro eo utantur praesenti subiectivi, ut poeniteat pugnetur.

**) Alle diese unpersönlichen verba haben einen infinitivum, aber keinen imperativum, wofür man, wo es nöthig, conjunctivum gebraucht, als: pudeat re.

***) De fleste af dem have forhen været personalia og findes hos Poeter og Comici, hvilket Tilfælde her ikke kan meenes endskjønt vi vel endda seile her paa Exempler.

****) Ikke det som gøres af 3. p. præf. conjunctivi, hvilket de antage tilligemed Varro de L. L. Lib. IX.

udgionne store Lexicon har han tillagt *situs* under *sino* den af mig her anførte Bemærkelse, som han foruden Ciceronis der anførte ogsaa ved dette Exempel, dersom han havde erindret det, kunde bestyrket: I den anden Gesnerske Edition er det usorandret, og i begge synes den over Stødet givne Forklaring tvertimod Skribentens Meening. Det falder mig dog betænkeligt og ei vel overensstemmende med Catonis Skrivemaade, at *horam unam* er skilt saa langt fra *plus*. Hvad om i Catonis autographo har staaet *coram?* og hans Forskrift har været: *meridie bibere dato, nec plus: aqua sita fiet coram*. En Streg formeget i sidste *m* og det første *c* taget for en accent til *oram* *), kan let have indført den nu brugelige Læsemaade. Min Gissning gøres ved følgende Periode i næste Cap. LXXXIV.: *ex ore in ejus os inflato item aquam, antagelig*. Der har han lært at give Ringelduerne Vandet af Munden: her at sætte det for Hønsene og Gæssene, at de selv kunde drikke. *Sita* bliver saaledes i sin sædvanlige Bemærkelse og Følgeskab med et adverbium loci, og Texten baade mere kort og Catonisk.

Cap. CII. *Melanthii cætabulum*. *Acætabulum* findes i Aldinerne og i de gamle Editioner, fraregnet Tryk eller Skrive-Tid, som tydelig nok forraade det rette Ord: *acetabulum*, hvilket og har vundet Gesners Bisald til at indtages i Texten. *Melanthium*, qvod *medici vocant Smyrnum*, er efter C. Bauhin: *Hippofelinum Theophrasti s. Smyrnum Dioscoridis* og efter Linnæi og nuværende Botanikers Sprog: *Smyrnum (olus atrum) foliis caulinis ternatis, petiolatis*.

I det CVI. Cap. udelukkes vel rettest *coctum* i Overensstemmelse med det LXXXVIII. saavel efter Meursii som Gesners Anmærkning. Det kan være indført formedelst en utydelig Skrivt af *gallinaceum*, som er læst: *gallinæ coctum*.

I det CVIII. Cap. *Polentam grandem dimidium acetabuli*. Maa skee Cato har skrevet *quantum d. a.*

Cap. CXII. Her ere vist de Ord: *qvo aqua dulcis non perveniet*, forrykte af deres rette Stød, som er strax bag efter *sumito*, hvilket, foruden at det er saa siensynligt og med Cato's Meening overensstemmende (der paa den

*) I de første Udgaver findes *horam 1*, og de Gamle have skrevet *ordeum, ora*. Der synes og ikke at være Aarsag til den Bestemmelse af een Time.

den Maade vilde undgaae at faae salt Vand blandet med sødt, som ved adskillige Bølle stæder i Stranden nær ved Landet) end ydermere bestyrkes ved denne Sammensætning i det CVI. Cap.: ex alto sumito, quo aqua dulcis non accedit. Hvad siger det her bag efter vindemiam?

Cap. CXIII. *Serta* eller *Sertula campanica* meenes at have været *Melilotus Italica*: *Schoenus*, *Andropogon Schoenanthus*; og *palma*, *quam habent unguentarii* *Balanus myrepfica* s. *glans unguentaria* C. *Bauhini*, som holdes for *Linnæi Guilandina Moringa*. Mod Enden af dette Capitel findes: *amphoras in sole ponito, ubi herba non fiet*. Forfrettens Aarsag har maaskee været, at Krukkerne ei for Solens Straaler af heie Planter skulde bedækkes, og at de af alle kunde sees, for at forekomme Dimseltning. Endelig tilsidst: *in culleum componito et instipato*. Politiani Læsemaade og Gesners vel grundede Anmærkning har bevæget mig til den Gissning, at Cato maaskee har skrevet *cavum* eller *cellam* *), hvilke Ord let kunne være tagne for *cuneum* eller *culeum*, og meget vel passe sig med *componito* og *instipato*.

Udi det CXXVII. V. 2. Gier eet Ord, som læses i de ældste saavel som Aldin. Udgaaver *Origanum*, og i de nye efter *Victorium Origanici* nogen Banskfeligbed; I første Fald mangler det sin Vægt, er skilt fra det andet tørre Middell thus, og sat bag efter Wiinen, hvilken som det almindelige *vehiculum* eller *excipiens* enten bør gaae foran, eller følge efter de andre Lægemidlets Deele, som den modtager; I det andet Fald ere der endnu vigtigere Grunde derimod: Denne Tillavning skulde skee *postridie*, strax førend Midlet blev indtaget; Og, foruden at Vægten af *Origanum* og Tillavnings-Maaden ikke ere angivne, kunde Wiinen ikke i et Øieblik af *Orig.* indtrække nogen Kraft, hvilken ickun ved en langsom og af Barmen befordret Oplosning meddeles; Og vilde man antage, at een med *Origano* forud tillavet Wiin her blev foreskrevet, saa var det først ikke *idem vinum*, og dernæst havde Cato, som lovede ved *sic concinnes*, at lære os denne Wiins Tillavning, for at tiene mod *Orm*, ikke meldet eet Ord **) om denne vigtige Omstændighed. Dersom man vil troe det rimeligt,

M u 3

at

*) Maaskee *caulam*.

**) Skulde han være mindre nøagtig ved et Lægemiddels Tillavning til Mennesker end til Dvæg, for hvilke han har angivet Cap. CII. Vægt og Maal og Tillavnings-Maaden af *vino melanthiti*.

at Origaniti ved en Forseelse er kommet til at staae paa et urigtigt Sted i Ter-
 teu *), og at samme saaledes bør læses: mellis cocti Origaniti eller mel coc-
 tum Origanitum drachmam unam. Gjør det ikke mere Fortred ved Wiinen;
 faaer sin Bægt ved sig; og passer overmaade vel til Honningen, som baade
 Plinii Vidnesbyrd og daglig Erfaring lære os, at faae forskiellige Dyder af de
 særskilte Urter thymus, erica, rosmarinus **), som findes i Nærheden af
 Bistaderne, og ***) Gallenus, Scrib. Largus og Seren. Sammonicus,
 at saavel ved blot Blanding som Opløsning eller Kogning i samme adskillige
 mella medicata ere paa samme Maade af de Gamle bleve tillavede, som de
 senere medici af Sukkeret, der har afløst Honningen, have forsynet os med
 utallige Syrupos, Conservas, Electuaria, Eleosachara. Aldernerne
 Familie, som har Origanum bag Sextarium, har for ved samme prædicti,
 hvilket udeladt af Victorio efter Haandskrivter formedelt det foregaaende idem
 vinum ei kan blive savnet. — Ved dato *jejuno* et *puero* pro ætate trio-
 bolum et *vini* hemina har Pontedera erindret, at i Stæden for *vini* bør
 læses *viro*; Da han siger, at for et lidet Barn, som ikkun skulde have et halv
 Quintin af Medikamentet, en halv Pot Wiin var en meget for stor Dosis, og
 jeg tilføier, at for en voksen Dreng var Dosis af Lægemidlet alt for liden, og paa
 viro var det følgende: supra pilam incendat et saliat decies, et deamb-
 bulet. langt mere end paa puero i Almindelighed passende. Læsemaaden i
 I. R. B. Udgaver: in triobolum, og det Mellemrum fra puero til Ponte-
 dera *viro* have endog bragt mig paa den Tanke, at Cato her maaskee kan have
 tænkt paa det bestemte Tidsrum i Menneskets Alder, som kaldes Ungdommen
 eller juvenus, og saaledes avlet den Gissning, at for ved puero ikke har
 staaet *jejuno*; men *juveni*, og Stædet været saaledes: dato *juveni*, et *puero*
 pro ætate in triobolum, et *viro* heminam. Hvilket jeg saaledes forstaaer:
 Giv unge Mennesker og Børn efter deres Alder mindre og mindre lige til et halv
 Quintin;

*) Baade Aldus og Victorius have gjort slige Omsætninger. See Afhandl. pag. 247.

**) Det samme vilde skee, naar ved Bistaderne var plantet Origanum.

***) Gallen, de compos. medic. Lib. IV. 7. Lib. VII. 3. Scrib. Larg. Cap. IX. L. e.
 XIV. CXIV, Seren. Samm. V. 122. decoctum raphani semen cum melle vorabist
 150. bulbis mellis dulcedine victus. 1024 - 5 - - conditum melle fel agni.
 Marubiumve pari confusum pondere mellis.

Quintin; fuldvorne en halv Pot. Den sædvanlige Læsemaade vil neppe holde
 Prøve, naar man betænker: 1. At af *Vino medicato* skulde laves 2 Potter
 for deraf at indgives et halv Quintin, hvilket var en ubegribelig Dødselighed af
 den ellers saa sparsomme Cato. 2. At det yngste og ældste Barn skulde have lige-
 meget, nemlig: et halv Quintin, hvilket foruden at det er usandsynligt, modsiges
 endog 3. disse Cato's Ord: *pro ætate*, som ikke allene blive overflødige; men
 det som værre er utaalelige. 4. At Sammensætningen *dato jejuno et puero*
 - - - et *vini heminam*, er stødende; da Cato, i Fald han vilde have sit
 Middel indskrænket allene til Børn, formodentlig skulde have skrevet: *dato*
jejuno puero etc. Læser man derimod efter Pontederæ og min Formodning:
dato juveni et puero pro ætate in triobulum et viro hemminam er tilli-
 gemed den mindste og største Dosis Bestemmelse givet Veiledning til at aspasse
 Mellem-Doses efter Alderens større eller mindre Afstand fra disse Grændser,
 hvorved de under 1¼ anførte Indvendinger bortfalde. Man vil formodentlig
 indvende, at Ordet *jejuno* mindst taaler Forandring, da Cato indskierper denne
 Faste flere Stæder i lignende Tilfælde og besynderlig i det forrige Capitels Slut-
 ning; Men hertil svares, at *jejuno* her var overflødigt og gandske undværligt;
 thi da han strax ovenfor har sagt: *incanatum jube esse*, har han tillige paa-
 budet Faste for den følgende Morgen, paa samme Maade som han Cap.
 CLVI. V. 3. i Forskriften NB. til et Læge-Middel skriver: *cubet incana-*
tus, og derefter: *postea mane bibat succum*, uden at tilføie *jejunus*. Pon-
 tederæ, og dersom man vil, min Gissning savne ikke lignende Stæder hos
 vores Cato, saasom Cap. CLVII. V. 5. *et puero et puella*. Cap. CLVI.
 V. 6. *ad eundem modum viro, mulieri et puero dato*. Gesner har
 indvendt mod Pontederæ *viro*: 1. At *triobulum* brugtes til tørre og ei til
 vaade Sager. 2. At der var for stor Afstand imellem *triobulum* og *hemi-*
nam. 3. At Cato havde nævnet Børn allene, fordi den Alder af *lumbricis*
 og *tæniis* fornemmelig blev hjemsogt. Men 1. enten her læses *vini* eller *viro*,
 maa *triobulum* henføres til den forhen beskrevne Urte-Viin, og altsaa til et
liquidum. 2. Naar man efter min Forklaring sætter, at den mindste Dosis
 af et halv Quintin var for en Patteglut, burde samme for Viinens Skyd neppe
 været større, og i den Afstand mellem samme og en voksen Mand ere saa mange
 Trin, at sidste daglig vant til at drikke Viin, gierne kunde gives en halv Pot
 hemina,

hemina, som det var høist daarlige at foreskrive uden Undtagelse Børn i alle Aldere. Hvad det sidste angaaer, giver Cato hverken her eller i det forrige Capitel nogen anden Aaledning til at troe, at han bestemte dette Middel i Besynderlighed for Børn og unge Folk. Hans Tids Erfaring kan ogsaa ikke have været anderledes end vores: At smaae Glutte meest plages af *Ascarides* eller *Syle-Orme*; Ældre Børn og unge Folk af *lumbricis* eller de store runde og trinde ringede Orme; Og voksne Mennesker af *tæniis* eller *Bændel-Orme*. Er da ingen Alder skaanet for disse Giester og ingen undtaget af Cato, saa synes mig ikke allene *Pontederæ* men og min *Gisning* (uagtet de forskellige *Grændser* og *Bemærkelser* af *puero* *) og *juveni* hos de gamle *Skriventere*) at fortiene nogen *Betragtning*; hans fornemmelig, som frier for at tillægge Cato mere end een *Urimelighed* **), ved at kaste *Skylden* paa *Affskriverne*, mod hvilke formedelst saa mange foranderlige *Læsemaader* og *siensynlige Feil* i *Ting*, hvorom de kunde haat *Dplysning*, ikke uden *Åarsag* saadan *Formodning* har *Stød* i en *Sag*, som de ikke kunne troes at have forstaaet.

Cap. CXXXIV. Priusquam haec fruges condantur etc. Den *Sprogfeil*, som findes i denne *Sammenfatning*, er i den *Parisiske* *Udgave* af 1533 hævet ved det, at *condant* er sat i *Stedet* for *condantur*, hvilken *Ufvigelse* ikke er af *Gesner* antegnet. *Popma* havde altsaa nogen *Hiemmel* for sig til at foreslaae *condant*, saameget mere som han angiver som *calus rectus: operarii* eller noget deslige derunder forstaaet, paa hvilken *Ellipsis* ere mange *Exempler* i *Cato*, og ligeledes mange *Stæder* af *Pontederæ* anmærkede, hvor den *tredie* *Person* sættes, da *Constructionen* dog udfordrede den anden. Men hans *Forslag* at læse *haec* fruges, udfordrer, for at undvige *Gesners* *Antegnelse*, at *fabam*, saaledes, som det er forklaret af *Pontederæ* i hans *Anmærkninger* i *Gesners*

*) Fordi puer bruges om fuldvorne Personer af *Skriventere*, hvor visse *Omstændigheder* ikke udkræve en nøie *Bestemmelse* af det *menneskelige Livs* *Grændser*, følger det ikke, at andre, hvis *Diemeed* har været henvendt paa disse *Omstændigheder*, have brugt det i ligesaa løs en *Bemærkelse*. *Varro* har saaledes *Lib. II. 10. 1.* gjort *forskjel* imellem *pueros* og *juvenes* for deres *Forretningers* *Besværligheds* *Skyld*; og *Cato* havde ikke mindre *Åarsag* her at fastsætte disse *Grændser* for at bestemme *Portionen* af sit *Lægemed* til saa forskellige *Aldere*; At dette har været hans *Diemeed*, viiser det mærkelige: *pro atate*, som efter min *Tanke* tilligemed *Stædet* af *et* give stor *Formodning* for min *Læsemaade*.

***) At forordne for Børn *vini heminam*, som *Cap. LXXI.* er foreskrevet en *Dre*.

Gesners 2. Edition, ligeledes forandres til *faba*. Dette undgaes vel, naar med den Breslauffe Codex læses *condas*; Men, eftersom baade *condat* og *condas* vige saameget fra *condantur*, er jeg faldet paa den Tanke, at maaskee i Texten utydelig og ved Forkortning kan have staaet *conditum eatur*, som er blevet sammenstøbt af *librariis* til *condantur*. Constructionen med *accusandi casu*, som ved denne Læsemaade beholdes, har ledet mig til denne Formodning. *Iano, Iovi, Iunoni* præfator. *Iuno* synes ikke her at have noget at bestille; dog er jeg ikke saa tilbøielig til at troe, at *Cato*, som er kort og plat, skulde have tillagt *Ianus* det Høders Navn *Iunonius* efter *Meursii* Formeening, som at en ukyndig Skriver maaskee kan have indsat *Iuno* for *Iano*, og at denne Feil som en Variant kan være tegnet i Bredden af et andet Exemplar, og siden derfra er tilligemed *Iano* blevet indtaget i Texten. Dersom Bogstavet *r* ikke er tabt af præfator, maa *Cato*, som andensheds har: *utito. nascere* *), paa samme Maade vel have brugt dette Ord som et *verbum activum*. Om præfaminio siden paa sit Sted pag. 283:85.

V. 2. *Iano struem commoveto - - - Ferctum Iovi moveto - - -* Dersom *Pomp. Fest.* end ikke af *V. Flacco* havde sine Anmærkninger, maatte han dog som en Skribent, der levede sga nær den Tid, hvor disse Optringer skeede, have saa stor en Grad af Troværdighed for sig, at det vilde synes en Forvovenhed om hans Beretninger at yttre Tvivl; det eeneste, som paa nogen Maade kan undskyldes disse, er, at vi ikke have hans Bærker selv, men allene *P. Diaconi* Udtog af dem, som efter egen Tilstaaelse i Fortalen baade har forklaret og forandret samme. Hvad som paa dette Sted er for mig betænkeligt, er, at *Fest.* siger: at *strues* og *ferctum* vare *genera liborum*, af hvilke det første stedse fulgtes med det sidste. Nu er det vel saa, at de begge findes samlede ved dette Offer, men begge bleve dog ikke ofrede til een og samme, men hver til sin Gud; Thi som vi finde her *strues* for *Iano*, og *ferctum* for *Iovi*, saa tillader ikke Gangen i det korte *CXLI. Cap.* at troe andet, end at det samme saaledes ogsaa er skeet ved *Suovetaurilia*. Vi see af *Ovidio* **) *Marsagen*, hvorfor ikke *Ferctum* ofredes til *Iupiter* uden at *Ianus* fik sin *Strues*,

*) Sidste er dog tvivlsomt. See *Gesn. CLI. 4.*

**) *Factor. Libr. I. 174-7. Macrobius Sat. Lib. I. 9.* giver en anden Marsag.

Strues; men Festi Forklaring over dette Ord forbinder os ikke at troe, at Janus jo paa sin Fest kunde faae Strues uden at Iupiter tillige fik Ferctum. Sammenligner man sammes Beretning med den, som han paa et andet Sted har givet over Ianual, at det var: *libi genus, quod Iano tantummodo delibatur*, og med vores Cato: Cap. CXXI. 4. *item cultro facito struem*; synes det, at Iani Offer-Rage ikke har været kaldet Strues men Ianual, og at Strues maa have været enten en Stabel af eller et Stillads for disse Ianualia; Dette uagtet, lade dog Festi Ord: Strues genera liborum sunt digitorum conjunctorum non dissimilia, qvæ superjecta panicula in transversum continentur, sig med anførte Stader ved følgende Forklaring foreene: Iano ofredes ikke en enkelt, men flere Ianualia, som i en Stabel saaledes vare samlede, som man sammensætter Finger-Enderne *) , over denne Rage-Stabel blev sat en med en Kniv tilfåaen Riis-Krone eller Hætte **) (saaledes som vi sætte en Duff Dill-Blomster over Agurker), for at forekomme Stabelens Fald og Ragernes Adskillelse; Festus, som har nævnet struem og meent Ianualia, hvoraf den bestod, maa forståes paa samme Maade som dette: at den tyrkiske Sultan har givet en vis Vascha et Antal Punge, hvorved ikke havens mindste Hensigt til disse Punge, men til de deri indsluttede Penge.

Bed det CXXXV. Cap. 2. og 6. Vers er af Pontedera gjort adskillige mærkverdige Anmærkninger, besynderlig denne: at forandre vomeris *indutilis* til *inde utilis*, som mig synes har stor Rimelighed for sig. Bonnetrie har med megen Sandsynlighed foreslaaet i Stæden for *labra crassa digitorum* - - at læse: *digitos V.*

Cap. CXXXVI. Victorius har i dette Capitel for de gamle Udgavers *Pollintionem* og *Pollintor* sat *politionem* og *politior*. Ligesom Gesner forhen i Cap. V. har holdt sidste Forandring betænkelig, kan jeg efter min ringe Indsigt ikke, uagtet al min Hoiagtelse for Victorius og Gesner, skionne den at være paa dette Sted mere antagelig. Catonis Ord: si NB. *communiter pisunt*, tillade mig ikke at tvivle, at jo saavel først som sidst i Capitlet tales om

Møller:

*) Vi have for kort Tid siden havt Rager, hvoraf 3 sammenstillede opreiste i Form af en Pyramid eller et Prisma, bleve satte paa Bordet for en Rage.

**) En Bortes øverste Ende udspredd som et Riis i mange Grene, kaldes *panicula*; Naar Enderne affikeres og de mellemste af disse Grene udfikeres, dannes af de overblevne yderste let saadan en Hætte eller Krone som F. kalder *panicula superjecta*.

Møller- Arbeide, og om: ved en Regel at fastsætte Lønnen *). Derfor bestemmes i dets Begyndelse samme: naar Huusherrens Korn allene blev malet, som naturligviis maatte være det almindeligste Tilfælde og det som modsættes det fældnere: si communiter pisunt, hvilket berøres i Capitlets Slutning. Hvore meget mere naturligt at forklare det saaledes, end at troe, at Cato's Niemeed her haver været at fastsætte, hvad en Pagter skulde have til Belønning for at dyrke Jorden, og siden for at tærffe og rense Kornet. Det vilde neppe falde ham ind ved denne Leilighed at tænke paa sælles Malning, som ingen Sammenhæng havde med det øvrige. Hele Capitlets Forklaring maa derfor rette sig efter denne Hensigt, som altid deels for vores Uvidenhed om disse gamle Fædres Huusholdnings- Skikke, Tønde-Kar og Korn-Maal, deels for vor Uvisshed om Cato's egne Ord vil blive vanskeligt, men ikke i høiere Grad end ved Victorii af Gesner oplyste Forandring. Paa denne Maade forstaaet giver det følgende Cap. uden at forbindes med dette, os Oplysning om de Vilkaar, paa hvilke Landmænd lode ved en Politor eller Partiarus deres vinea et ager frumentarius dyrke, : efter Schoetgenii Meening ved at overlade Pagterne den halve Afgrøde, som skeer endnu blandt vores Bønder **).

I det CXXXVIII. Cap. sætter Pontedera i Stædet for det forrige: qvod non daturus erit, i Anledning af et Haandskrift: qvod non datur usurai; hvilken gamle Lucretianske genitivus jeg ikke har mærket hos Cato. Før end jeg vidste af denne Pontedera Forandring, giettede jeg paa non *saturus* erit.

Cap. CXLI. Ianum Iovemqve vino *præfamo*, sic dicito. Mars var een af de Guder, som havde sin Flamen, og det er rimeligt, at denne Cæremonie til ham, som har heedt Manes, har været overdraget Ianum Iovemqve vino, læser jeg uden verbo, som herunder forstaaes efter Catonis

N u 2

Æad.

*) Cap. V. 3. *Operarium, mercenarium, politorum diutius eundem ne habeat die*, passer sig til en Møllere, som magelig paa een Dag kunde blive færdig med sit Arbeide; men ingenlunde til en Pagtere, som bestandig eller i det mindste i lang Tid maatte være paa Gaarden. Cato synes og at have givet en Mand, som for en vis Deel af Frugten eller Fordeelen paatog Arbeidet, Navn af *Partiarus*. C. XVI. et CXXXVII.

***) Dikson har Husbandry of the ancients. Vol. I. 2. p. 50. etc. forklaret politor eller Pollitor som Gesner, og fundet samme Vanskelighed i at gjøre Pagternes Fordeel rimelig.

Sædvane, ligesom i Cap. CXXXIV. *Cereri porca præcidanea* *), confr. Cap. XXX. et *frondem* usque ad pabula matura. Cap. IV. *Bubilia bona, bonas præsepes* etc. og flere Stæder. Da Festus eller hans Epitomator har forklaret *famino* ved *dicito*, og os intet andet Stæd hos de Gamle foruden dette er bekiendt, hvor Ordet er brugt, maa De vel have læst præ og *famino* adskilt; thi ellers havde de vel; givet os, *præfamino* og ikke *famino* var *dicito*, hvilket har givet mig Anledning til at troe, at denne i meere end een Henseende *paradoxe imperativus* har sin Oprindelse af en Skrivfeil, og at Cato har havt dette Sted saaledes: I. I. vino **). Præ *Flamine* sic *dicito*, o: paakald Ian. og Jun. ved Offer: Vilnen. I Overværelse af *Flamen* (Præsten) tal saaledes til Mars. Den meget høitidelige Overdragelse at lade Offeret, hvorledes og hvorhen han vilde, gior Giertningen om Præstens Deeltagelse udi denne Handling meget rimelig, og har maaskee den, som bragte Offer: Dyrene, tilskillet ham samme med denne Formular, som han med Cereemonier har igientaget for sin Gud. Jeg har til Forsvar for dette *Præfamino* seet at anføres: 1. At i et af Kamerar. meget agtet Haandskript af Plauto er fundet i *Epid. Act. V. 2. 30. arbitramino* og udi Pseud *Act. III. 2. 70. progredimino*, hvilket sidste Lambinus og Pareus i deres Udgaver have indtaget i Texten, og derudi fundet *Tournebii* og *Meursii* Bifald. 2. At *Nutzgerius* *Venus. Lect. Cap. XIX. p. 352.* har forbedret et tvivlsomt Sted i de XII Tyslers Love ved at sætte for antestari *attestamino*, og 3. at *Bossius* in *Art. gr. Libr. III. 14. p. 64.* har formodet, at de gamle Romere havde en fut. 2dæ perf. sing. paa *mino*, hvoraf samme Person in plur. har faaet det sædvanlige endnu gængse *minor*. I Henseende til 1. er den omtalte Læseart tilfidesat af *Kamerario* selv i hans Udgave af Plauto, i hvis Fortale han har anmærket, at dette for Resten vigtige Haandskript, som gior en ny Tidsregning i *Plauti litteraire Historie*, var fuld af Feil, og afskrevet af en ukundig Person,

*) Codex Wratt. har *porcam præcidaneam*.

**) Maaaskee Præfator er udklæst, CXXXV. 1.; fordi man har læst det følgende *præ flamine præfamino*.

***) Jeg har seet 3 forskellige Læsearter til *arbitraminor* B. Pii 1500: *arbitra in me* med nota. in *prisco codice additur nunc*; de følgende Udgaver til *Kamer. arbitrare nunc. Kamerarius* og hans Efterfølgere *arbitraminor*. Pius og følgende til *Kam. have progredimini. Kam. MSS. Lambin og Pareus progredimino. Kamerarius* selv efterfulgt af *Gruter, Taubmann, Gronovius, Douse* ic. *progredimino*.

son, som let kan have læst enten O for I eller udeladt en Streg eller Hælle ved O, som skulde betyde det seilende R. Herimod kan vel indvendes, at Sammenfæringen og Forbindelsen med det øvrige paa disse to Stæder udfordre Num. singularem; Men en komist Poet af Plauti Lune maae man vel holde tilgode, at han tvunget af Metro har indsat *Nrum* pluralem for singulari.

2. Rutgerses *attestamino* er allene en Gising, hvilken, dersom den end var lykkelig, maa her tabe al sin beviisende Kraft ved den af ham selv tilføiede Anmærkning: *volebat solemnī libroriorum errore. scribi: attestamino.*

3. Da nu Kamerarii Haandskrift heri er tilsidefat af ham selv, og det som mere er til denne Sag frafaldet af Boss. l. cit. ligesom og *attestamino* taget for en Feit af Rutgers, seer Festi paa Cato's *præfamino* sig grundende *Famino*, allene at blive tilbage, hvilket, ligesom det har skaffet sig Turnebii og Lambini Bisald, ogsaa har formaaet Bossius til at udlede *fat. imper. plur. 2 pers. in minor* af en forældet *imper. sing. 2 p. in mino*, som efter min ringe Indsigt ikke synes nødvendigt; eftersom *amator. f. Ex.* ligesaa let i pl. kan antages at have *amaminor*, som *amare amamini*, og første lettere af sidste eller begge af 2. perf. pl. *præsētis indicativi affirmes.* Og, at jeg skal forbigaae dens pluralagtige Udseende, vilde vel saadan en Imper., som traf saa lidt Leilighed at bruges, neppe være blevet saa fremmet, at den skulde behøve at grundes paa saa mørke og tvivlsomme Vidnesbyrd. Gesners liden Tiltroe til denne usædvanlige Endelse kan undskyldes min, og hans Anmærkning *) min Vidtøstighed i at anføre Grunde mod Bosses Formodning. Foruden at Forandringen af *præ famino* til *præ flamine* er let, passende til det øvrige, og i mine Tanker sandsynlig medfører den og den Fordeel, at den bevarer den øvrige Text heel, og gjør Turnebii Forslag, at udkafe det følgende: *sic dicitō, unødvendig. Sammenhold Afhandl. pag. 234. 35.*

V. 2. *Prohibētis --- servātis.* Partiklen *ut*, saavelsom de *tempora defendas averrunces*, hvormed p. l. ere sammenfæiede, udfordre at tage dem for *præsētia conjunctivi modi **)*, uden Tvivl sammendragne af *prohibētis*

U n 3

sis,

*) Cat. 124. 1. Sed nemo, quod sciam, inter imperativi formas hanc in *mino* refert, *minor* solum omnes agnoscunt et pluralis quidem numeri, cum hic singularis requiratur.

***) Uden man hæfter vil tage dem for *fat. pariphr. conjunct.* sammensmeltede af *prohibiturus sis, servaturus sis*, hvilken Form mig ei synes utrolig, da Gram. se Schell.

sis, servans sis, ligesom og Plauti *negassim* in *Asinaria* II. 4, 96. Hvilket viser: 1. At disse gamle tempora ikke stedse efter Bangs Obl. ph. 492. Bostit Art. gr. Lib. 3. 15. pag. 64. og Schell. Gr. lat. p. 131. 9. ere fut. exacta; og Pl. *negassim*, at de Endelser in *im.* *creduim*, *perduim*, *duim*, som Bang 493 anseer for fut. exacta; Scheller derimod l. c. med de fleste for *praesentia conjunctiv. m.*, ikke ere den tredje conjugation egne. — Endskient nu disse prohibessis servassis efter foregaaende ikke paa dette Sted kunne tiene til Beviis mod Schellers Reg. *Præcepta styli bene lat.* 171 (t), som gier Fut. exacta til indicat. modi, saa synes mig dog, at baade Tingens Natur og styrende Partikler tale for den modsatte Mening; Thi hvad den første angaaer, formeene de Forffrioter, som Philologi ja Scheller selv give i Henseende til disse modorum Brug, udi mangfoldige Tilfælde at tage dem for indicativa; da deres Sætninger ikke ere *simplices* eller *certainæ*, men *possibiles*, *credibiles*, *optabiles*, l. cit. p. 153; saasom Cic. Cat. m. si quid ego *adjuro curamqve levasso*. Pl. Cal. V. 4, 22. si aut *amisso Casinam aut occæpso*. si ego tale *admisero*. Ja i de Schellerske Exempler (dersom de end ikke vare tvetydige *), l. c. p. 171: ubi pater *venerit*, ei dicam — ubi librum *miseris*, patri meo dabo, saavel som de af ham anførte Ciceronske: quod si *feceris* magnam habebō gratiam, og qvickvid *statueris*, me placebit. siges *venerit*, *miserit*, *feceris*, *statueris*, ikke de re certa men de possibili et credibili det er under Betingelser, som maaffee og maaffee ikke indtræffe. End mere i dette Exempel af Cicero Epist. ad Attic. cum tu hæc leges, ego *fortasse eum convenero*. og Gell. Lib. 19. videbimus antem post de inimicitii et quadrigis, ac *fortasse an* (forfan) de quadrigis *autoritati concessero*. tillader vel ikke *forfan* at tvivle om, at *convenero* og *concessero* ere heel uvisse, følgerig og conj. modi. 2. Hvad Partiklerne angaaer: da findes dette tempus med *ut* og *ne* mod Schellers Paastand, saasom Plautus Perf. IV. 3. 9. nec metuo, ne quis mihi in jure *abjurassit* ∴ *abjuraverit*, hvor metuo som præsens; da der tales om re futura;

Gr. L. I. Th. Fr. 3. p. 151. giøre infin. prohibesse til en Sammenbragning af prohibitorum esse.

*) Derimod kan ierindres, at de kunne være perfecta, hvoraf de to sidste efter Schellers Regel p. 173 staae for præf. conjunctiv.

tura; efter Schellers exc. p. 177. (b), fordrer futurum efter sig og Plaut. Epid. Act. III. 3. 19. cave, *sis* cum filia mea copulari hanc, hvor ne under forstaaes og Cato R. R. Cap. VI. familiam ne *sis* peccare. Plaut. Cass. I. cit. nedum *ut* eam *amasso* 3: *amavero*. For Sammenhængens Skyld maa jeg endnu erindre, at, omendstient dette tempus in *ro* i de allerfeste Tilfælde er et i Tiden ældre fut. anteced., hvorpaa umiddelbar følger et yngre fut. consequens, i Forhold til hvilket det første er et perfectum; og saaledes, anset som en Blanding af futuro og perfectum, har faaet Navn af futuro exacto; saa synes mig dog, at det undertiden er brugt slet hen uden dette Følgeskab af et senere futuro, blot som et fut. simplex eller infectum, saasom: Ter. Adolph. I. 2. 46si *pergis*, ego *abiero*. Cic. Ep. fan. 16. 4. *fatis* quotidie *videro*, si *valebit*. Ep. 4. *fatis* te *maturum* *videro*, si *plane* confirmatum *videro*. ad Atticum IX. 12. *valde* *videro* et *consideratius* utilitati nostræ *consultuero*. de finibus Lib. I. *quæ* fuerit causa, *mox* *videro*, foruden en Deel af ovenfor anførte Exempler. End videre er ovenstaaende rigtigt, og Bossii Lib. III. 15. Meening, at tempora in *rim* undertiden ere fut. exacta 3: conjunctiva, grundet synes mig ikke, at det behøves med Scheller lib. c. pag. 173. 185. 340. at gjøre *putaverim*, *dixerit*, *crediderit* til perfecta med præsentis conj. Bemærkelse; da de paa nogle Stæder kunne tages for perfecta, og paa andre for futura infecta conjunct. efter deres forskiellige Sammenhæng med det øvrige; saa meget mindre som efter Gell. L. 18. 2. Vidnesbyrd in *saturnalibus* ikke var Spørgsmaal om *scripserim* *venerim* vare præsentia eller deres vicaria; men om de vare enten præterita eller futura eller begge Deele. Dette er mere end nok, ikke anført for at modsiges eller mestre de brave Mænd af modfatte Meening; Men for at frembringe de Grunde, hvilke have bevæget mig besynderlig i Henseende til modum af dette futur, at vedblive *Terstin* og *Bang*, hvorudi jeg er bleven oplært. Har jeg ndi eet eller andet feilet, vil Sagens Vanskelighed og Meeningernes Forskielighed undskyldes det; da *Terstin*, *Bang* *), *Perizon* **), holde dem allene for conjunctiva, andre saasom *Ursin* vid *Periz.* l. c. Scheller og Efterfølgere allene for indicativa;

*) Obf. ph. 491 *posterius futurum* (sc. in *ro*) *verum esse conjunctivi futurum*, *concedunt omnes*.

***) Ad Sanct. Min. Lib. I. Cap. XIII. not. 6. pag. 99 - 102.

tiva; igjen andre som Linacæ *) og Bossius **), for amphibia o: efter Omstændighederne nu indicativa, nu conjunctiva. De fleste have antaget dem allene for fut. exacta, nogle, undertiden for fut. infecta. Vosf. l. eif. Og om Tempora in rim. er sidste p. 66. af den Meening, at de undertiden ere fut. exacta; men de in ro aldrig perfecta, hvormed Bang 499. skient, som det synes, mod sin Regel 492. ***) stemmer overeens; Og hvo kan fortænkes sine Tvivl og Feilstrin; naar efter Gellius Romerne selv kunde gjøre tempus af scripserim venerim til et mærkt Spørgsmaal. Havde Gellius behaget at meddeele os Parternes Grunde og Stridens Udfald, skulde vi havt i denne Sag mere Lys.

Udi det CXLIV. Cap. V. 3. findes in singulas deportationes SS. N. II. deducuntur. Straffen har Gesner holdt for liden, og meent, at Tallet II. efter det følgende Capitels v. 2. kunde gøres til XL., hvilken Forandring og af Bonnetrie i hans Oversættelse er skeet. Mig synes, at da Multicu maa have været indrettet efter den Skade, som Huusbonden kunde lide ved disse Tyverier, og samme maatte være langt større, naar Arbeidsfolkene borttog en lige Størrelse af Olive end som af Oliver, maatte og Straffen i første Fald være større end i sidste.

I det 4. V. synes, at foran de Ord: ne quis concedat, quo olea legunda et faciunda carius locetur, extra quam si quem socium impræsentiarum dixerit, noget savnes. Det sidste lader sig deraf begribe, at ved betinget Arbeide baade stittigere arbeides end ved Dagløn, og at Pagterne imellem sig ikke kunde formeenes at tilstaae hinanden, hvad Fordele de vilde, helst dersom de saaledes indsamlede vare Hovedmændene i Pagten, der havde taget de andre i Selvfab med sig. Det første kan have havt til Grund een os ubekendt Vedtægt eller Politie-Anordning, hvis Formaal kan have været at forhindre Dagslønens Overdrivelse til Skade for den stræbsomme Borger og Landmand.

I det

*) De emendatione lat. serm. p. 25. diverforum modorum commune.

**) Vosf. Lib. III. 13. p. 60.

***) Ved sidste Sted at anføre *dixerim, reprehenderit, erraverim*, som fut. conjunct.; da han dog paa første siger: *necessum est, ut futurum conjunctivum distinctam a reliquis terminationem obtineat.*

I det CXLVI. Cap. V. 1. dato * iri primæ cotulas duas. Mig befalder Turnebii Forklaring til dette med en Feil betydnende Stierne betegnede Stæd bedst, som stemmende overeens med Plinii XXI. Bogs 7. Cap., hvilket lærer os, at der vare adskillige Arter bekiendte af Iris Slægt, og den illyriske eller Linnæi Iris florentina, som igien var 2 Slags, blandt alle den bedste. Maaskee i Manuscriptet har staaet iris illyricæ eller illyricæ primæ, som Pol. af Gesner anførte Text kan give nogen Grund til at formode. Maaskee, som jeg har meest Tilbøielighed til at troe, da det er Catonis CVII. Cap. 1. eeget: dato iri v. (iris) arida cotulas duas. *

Slutningen af det CXLVIII. Cap. er: Locus vineis ad Calendas Octobris primas dabitur etc. Da dette Tillæg slutter det næst foregaaende Capitel, kunde den sig ellers saa kort fattende Cato allerlettest og kortest sluppet med efter verum fecisse at have skrevet: cætera lex, qvæ vino pendent, dersom han her havde villet anbringe samme Forskrift som der; hvorfor Pontederæ Formodning, at samme Tillæg her igien af en glemsom eller sig ved Hastighed overhilsende Usskriver urettelig er anført, ikke synes uantagelig. Calendæ Octobris synes og at modsiges Calend. Ianuarii primas, med mindre man antager, at Kieberen var forbunden at annamme Viinen under sin Opsigt Calend. Ianuar. primas.; men Sælgeren at laane den Huus, dog uden noget Ansvar, og paa Kieberens Omkostning ved den Opfyldning, som den fordrede, til Calend. Octobris; do sidste uden Bægning skulde være pligtig at imodtage den. Bonnetrie har og holdt Tillæget for upassende.

Cap. CXLIX. Prato irriguo, ubi super inferqve vicinus permittet. Popmæ Meening, at dette skal saaledes forklares: naar den eene af Naboerne tillader at drive dit Dvæg ind, den anden ud, synes mig ikke antagelig; Da vel ikke kan formodes, at Eierens Huus og Grund vare saaledes bekkaffne, at Dvæget ei dertil igiennem hans Eiendom kunde indluffes og udlades. Mere rimeligt synes mig, at imellem Naboerne vare visse Vedtægter indgaaede, i Kraft af hvilke deres fælleds Tilladelse skulde afgjøre, hvorlange der maatte græsses. Maaskee Naboerne kunde have villet udlægge deres Eng til Ugerland, og at derfor med dem maatte aftales, hvorlange de vilde lide, at Fæet græssede ved Siden af dem. Calend. Martiis. Aarsaaen til denne Bestemmelse sees af Colum. Lib. II. 11. 9. bedre end af Meursii Anmærkning.

Cap. CL. Til at oplyse dette ligesaa korte som mørke Capitel, behøves:
 1. At vide Størrelsen af Faare-Flokken, hvilken med temmelig Visshed kan antages at have bestaaet af C Faar; da baade Cato selv saaledes har bestemt den Cap. X-1, og han dertil kunns holdt opilio 1, som heraf saavel som LVI. Cap. sees, hvilket Varronis B. II. Cap. 20. bekræfter: illud fere omnes in Epiro facimus, ne minus habeamus in centenae oves hirtas singulos homines. Dernæst 2. at erindre at vi ikke maae bedømme denne Kontrakt efter de, som indgaaes her til Lands om Leie-Faar, hvor Leieren sæder Faarene paa sin Grund, da det hiffet er sseet paa Eieren, i hvilket Tilfælde det var efter min Tanke nok, at hiin blev tilstaaet 30 Lam, og de andre med øvrige Faars Uld solgt til Fordeel for denne, som desuden skulde have $1\frac{1}{2}$ Pund grøn eller $\frac{3}{4}$ Pund tør Ost, den halve Deel af Melken paa Feste-Dagene, og en Urne af Melk overhovedet. At den overblevne Faare-Melk med anførte 30 Lam haver været for Dagteren en efter hans Vilkaar og Stand passende Fordeel, flutter jeg af Afgiuten i Island, som af dets forrige Stiftamtmand Hr. Thodal mig saaledes er meddeelt: "Afgiuten eller Leien af 6 Malke-Faar i Island er 20 Pund Smør, $3\frac{1}{2}$ Pund *) af hvert Faar; af en Koe gaaer lige Afgiut som af 6 Malke-Faar. Det er ligegyldigt, enten Leien af Faarene betales med Koe-Smør eller med begge Slags sammen. Var Leieren ikke i Stand til at skaffe Smør eller anden Mad af lige Værd og Gyldighed, skulde han betale de 20 Pund Smør med 12 Allen Badmæl, eller og han skulde soere 4 Lam Vinteren over. Unden eller mere Afgiut haver Leieren ikke at yde, dog paalægges ham at bringe Smørret til Eieren, men ikke længere Veie end han kan reise i 2 Dage, siden maa Eieren selv besørge det til sig; End paalægges ham at svare til Dvæget, om det forkommer eller tager Skade ved nogen hans Forsømmelse, hooraf mange Tilfælde i den Islandske Lov ere bestemte; og endelig saavidt dette er fast Dvæg ved Jorden ut vacca ferrea, er han forpligtet bestandig samme at beholde, saa at han ikke kan sige sig af dermed, om han end vilde." Agnus - - - in fructum cedat forstaaer jeg, at ved Afgangen et Lam 24 Timer gammel tilhørte Eieren, de under Leieren.

V. 2.

*) Hvormeget større skulde den ei blevet, dersom den var fassat i Ost; da Melken giver langt mere Ost end Smør. Hall. Phys. V. VII. L. XXVIII. p. 34. lac Ovillum (L 2) dedit - - - butyri sed mollissimi drachm. 14 Casei tenacissimi Unc. 4. Heraf sees at de islandske Leiere i Ost kunde svare 7 L.; Da disse nu søde Faarene; Men Cato

V. 2. Agnos XXX - - - promittat *). De som bifalde min ovenfor nttrede Meening, maae enten læse promittas, eller underforstaae Dominus: De derimod, som Pagterens saaledes beregnede Fordeel synes for liden, kunne forstaae promittat om ham saaledes: at han skulde allene give 30 Lam i Afgivt til Eieren, men overlade samme Ulden af Faarene, som han tilligemed de 30 Lam skulde sælge, og det DIE **) mod lang Kredit. Det mørkeste Sted er uden Tvivl: *porcos serarios in oves denas singulos pascat*. Victorius, som selv tilstaaer, ikke at kunne forklare hvad *serarios* her vil sige, har dog efter sine gamle Haandskrivter indført det i Stæden for det til hans Tid i Texten læste *sectarios*, af Marsag at et saa dumt Kreatur ikke kunde efter hans Formeening være Anfører for en Flok. Omendskjønt jeg nu paa Svinenes Begneingen Paaastand tør giøre paa Vittighed, saa tvivler jeg dog om, at Faarne Bædre eller Beder, som han ikke nægter den Klogskab, have meget forud for dem, ei at forglemme, at det Ord *sectarius* ikke af Plauto er tillagt *vervex*, men *petro* en gammel sei Bæder, og forklares langt rimeligere af Gronovio i hans Udgave af Plauto ved en Bæder, som forfølger Faarene, for at bespringe dem. Popma og Meursius have, uagtet det synes anderledes af Gesners Varianten, bifalder Victorii Læsemaade, og sidste efter Turnebius forklaret det ved Griise eller unge Sviin opfødte med Faare Walle, hvilken Gesner troer at være saa ringe, at den ikke dertil vilde forslaae; ja en Landmand vilde maaffe tvivle paa, at al Melken af 10 Faar kunde blive nok, naar Griisen noget tilvoorte. Ordet *serarius* for *fero nutritus*, har og hverken noget andet Exempel hos de gamle Skribentere for sig, eller kundet af Gesner selv skaffe sig den Anseelse, at han har villet anføre det i sit store Lexicon. Heller vilde jeg for min Deel troe, at i Haandskrivtet havde staaet *porcosferarios*,

D o 2

rios,

selv sine, var Afgivten af $1\frac{1}{2}$ A. Ofst saa liden, at Pagteren, som var at ansee som en Meierke hos os, havde Fordeel nok efter sin Stand og de Tidens jevne Leve Maade.

*) Er her en Feil, som nogle have formodet, i promittat, gietter jeg paa submittat.

**) Dersom man adskiller *commata* efter Popma, Gronovius og Gesner ved *punctum* for *por. ser.*, og antager deres Forandring af *Menses decem* til *Mense decimo*, vil det her betyde *die circa*, siden Pengene om 10 Maaneder først skulde indkræves; men adskiller man efter de ældre Udgaver I. R. B., bliver det *die oculata*; da Pengene ved Riøbet skulde betales, som mig synes rimeligst, dersom *porcos* ei forandres til *pecunias*.

rios, som burde været læst for *porcos ærarios*, det er: *porcos ære mutabiles* eller ad *ærarium vendibiles*; Da det synes ikke urimeligt, at det Romerske Skatkammer til Krigsfolkets Underholdning har ladet disse Kreaturer indløbe ved Leverandører, som det skeer hos os af Søe-Commissariatet til vores Søesfolk. Thi da var man dog vis paa Sprogets Side; Endskjønt Griise og unge Sviin forekomme mig her saa uventede og upassende, at jeg aldrig kan troe at Cato har indsat dem; Men langt snarere at Texten maae være fordærvet, og meget skulde jeg seile, dersom herunder ikke skal det Antal af Bødere, som Hann paalagde Pagteren at rygte og passe ved sine Faar: Thi 1. vare disse ham til sin Faare: Nol ligesaa vigtige, som de vare Eierne, der skulde b:serge deres Foering og Bogtning baade til Byrde, og, da hans Forpagtning sluttedes med eet Aar, ligegyldige; hvorfors denne Forpligtelse i Kontrakten var gandske passende. 2. Er Forholdet i Henseende til Faarene og Bøderne her den samme som Romerne pleiede at iagttage, hvilket sees af Varon. II. 3. 15. de maribus et fæminis idem (*sc. ut in ovibus*) fere discrimen, ut alii ad denas capras singulos parent hircos, og i samme Bogs 10. 13. Nec tamen non ut nos arietum decimam partem, af hvilke det første Sted ligner saa meget dette Catoniske, at man skulde troe at Varro havde høvt det i Sigte. Endelig oplyser dette (saaledes forstaaet) fortræffelig den følgende Period: Conductor II. Menses pastorem præbeat, som ellers synes usforklarlig; da det ligesaa lidet sees, hvorfor Cato, som selv holdt en Faare: Hyrde C. X. 1., skulde have paalagt Pagteren denne Forpligt, som Aarsagen hvorfor den allene til 2 Maaneder blev indskrænket, da det maatte synes, at den der vogtede dem i de 10, kunde vedblevet i de 2 Maaneder. Men naar man af Varros II. Bogs 1, 18. 2, 13. 4, 7. 8, 4. har lært, at Romerne havde den Skik, at Hannerne skulde af Faar saavel som andet tamt Dvæg 2 Maaneder forud stilles fra Hannerne, og imidlertid fores vel, paa det at de kunde blive geile og dygtige til det Arbeide, som forestod dem; saa begriber man, at foruden Cato's egen Hyrde i disse 2 Maaneder behøvedes en anden, hvoraf den ene passede Faarene, den anden Bøderne. Da reletet udkræver noget, som det skal styre o: noget, som skal samles, og alle Udgifter indtil Popmæ have ladet *porcos Sectarios v. seravios* slutte dette comma, troer jeg at det første af disse Ord skrevet med Konsonanter, *pcns*, der skulde betyde *pecunias*, af en eensoldig Skriver er gjort til *porcos*,

og at Sectarios v. serarios *) er læst i et utydeligt Haandskrift for *Arietes*. Følgelig Texten været saaledes: Mensis x eller p̄ Mensis x ab coactore releget pecunias. *Arietes* in oves denas singulos pascat. Ved hvilken Forandring *relegat* faaer sin accusativum, Faarene deres Bæder, og de II. Menses komme til at passe sig fortræffelig til Bæderne, som ellers til heele Faareflokken vare meget for korte. Med eet Ord: hvorledes end p-- l-- have været i Haandskriftet, saa ere de følgende in oves denas singulos pascat efter Kontraktens øvrige Indhold og Sagens Natur saa passende til *Arietes* og Numerum ovium, som upassende til porcos enten læst *sectarios* eller *serarios*. Gronovius Ed. Leid. 1662. Obs. Lib. I. 20. har ellers forandret *relegat* til *delegat*, som Gesner 150. 2. har fundet saa vel grundet, at han har givet det sit Bisfald, hvis Vægt gjør det nødvendigt, at jeg fremsætter de Modgrunde, som afholde mig fra at give denne Forandring (hvor liden og taalelig den ellers synes at være) mit Bisfald. Første forkaster Obs. l. cit. Popmæ Meening (at Sælgerne havde Fordeel af at sælge disse Bæde med 10 Maaneders Kredit; da han tvertimod har meent det fordeeltigere at sælge mod Kontant, formedelfst at Pengene da strax kunde gøres frugtbringende), hvilken dog bekræftes af daglig Erfaring; Da saavel her som andensteds 6 Ugers Auctions-Kredit er (Tabet af 10 p. C. foruden andre Biedgioster uagtet) Sælgeren til Fordeel, hvilken vører; dersom Krediten udstrækkes til et halvt eller heelt Aar, som her paa 2 Maaneder nær var Tilfældet. 2. Nægter han at relegere ab coactore, er rigtigt: cum relegere**) pecuniam (verba st. Gronovii) dicunt feneratorum et coactores, cum a debitoribus illam exigunt. Quomodo igitur hic relegere a coactore? a conductore vel emtore dicendum erat, etc. Men naar de Romerske Coactores som vore Indkøbsere mod 2 eller 4 p. C. Fordeel paatog sig Ansvar for Kieberne, traade de jo i sammes Sted i Henseende

D o 3

til

*) Dette er let skeet ved det næst forregaaende l Fordobling, da af de følgende Bogstaver i begge *Arietes* kunne være forandrede til *ectarios* eller *erarios*. Have Fortolkerne af *Sectarios* meent, at Grisene skulde være Ansørere for Faar var det jo latterligt. Skulde de være det for Sviin, var det lidet bedre. Hvorfor skulde de opsødes blandt Faarene? Maa skee for at tilbringe dem deres fromme Natur og Egenskaber.

**) Mig synes det saameget mere passende, som Coact. først samlede Pengene af Kieberen, og Eierne siden modtog dem af ham. At Ordet *delegare* er brugt i forrige Cap. om Dagterne, der overdrog Penge til Eierne, hindrer ikke at jo *relegere* her i et modsat Tilfælde; naar Eierne modtog Pengene af Indsamleren kan have Sted.

til Eiernes Fordring, qvi sic a coactore non emtoe pecuniam religere potuit. Hertil kommer, at *ab coactore* ikke er gandske sikkert. Min Registre 1499 har denne betydte af Gebner og Fortollerne (saavidt jeg veed) ubemærkte Læseart: Menses x COACTARE teleget; hvilken giver Formodning, at den er den retteste Læsemaade, siden de første Udgaver L. R. B. efter Gebner have *coactore* uden præposition, hvis Mangel de følgende, som ei have vidst at den reiste sig af en Feiltagelse af Bogstavet o for a, have høvet ved at tilføite det i deres Tanker forglemte *ab*.

I det CLI. Cap. indholdes M. Percennii Nolani omstandelige Forskrift til at besaae et Land med Cypres-Træer, som viser ved: per ver legi oportet, hvad Tid Frøet skal samles: ved in sole ponito, hvorledes det skal tørres: ved id aridum condito; uti aridum expositum fiet, hvorledes det, efter saaledes at være tørret, paa et tørt Sted skal bevares; Derefter ved semen purgato, at det skal renses fra andet Ukruds Frø: ved terram depurgato ab herbis graminibusqve, at Jorden, hvori det saaes, ogsaa skal renses fra dette Ukrud, saa at det hverken skal tage Næringen fra Cypressen, eller, naar det oprykkes, tage samme med sig: ved stramentis operiri oportet, at det besaaede Land skal med Straa bedækkes ikke allene for Kulden, men og (som jeg meener) tillige for at Ukrudets og Græssets Frøe ikke af Vinden skalde saaes deri, og al foregaaende Umage med Frøets og Jordens Mensning derved spildes. Og, naar alt dette, uagtet Ukrud vilste sig, saa maatte det ikke saae Tid til at befæste sig ved stærke Rødder, men skalde varsomt, imedens det var spædt, aspilles: Si herbæ natæ erunt, facito uti ab herbis purges, qvam tenerrimis herbis. hvilket sidste Ord, endskjønt det er udeladt af de ældre Udgaver sevend Victorii, og forkastet af Meursius, dog giver Reglen et Eftertryk i denne Sag, som af sin omstandelige Forskrift sees at have været M. P. Nolano saa vigtig, at man kan tiltroe ham denne Igientagelse af *herbis*, hvilken mig enddog synes ikke at være uden Ziirlighed, ligesom han vilde sige: men erindre dig vel, at det skal være det spædste Ukrud. Hvor vel stemmer dette ikke overeens med Catonis egen Regel Cap. XVII. simul herbæ inceperint nasci, eximito, nam si herbam duram vellis, Cupressos simul evellas. Kunde end alt det ovenansførte anses for en vidtøstligere Forklaring over det, som i nys ansførte Capitel fortere er sagt, saa var dog

foruden Cato's eget Vidnesbyrd denne Periode: semen cupressi tarentinae per ver legi oportet, materiem *) ubi hordeum flavescit, sammenholdet mod hvad han derom **) i det XVII. og XLVIII Cap. har skrevet, tilstrækkeligt til at rebe en anden Forfatter.

Cap. CLV. I de ældre Udgavers prima autumnitate cum *pluvius* (vel *pluvia*) est. er af Victorio *pluvius* eller *pluvia* forandret til *pulvis* efter et Haandskrift, som maaskee har været skrevet af en Mand, der har holdet *pluvius* for ulatinisk, og derfor skrevet det i Bogstaver nærmeste Ord *pulvis*. Af Newsted er det blevet paaanket, og derimod meget af Gesner bifaldet, neppe, som mig synes med Rette. Da 1. heele Capitlet handler om Regn, og den næste Periode begynder: cum pluere incipiet. Da der 2. for Marker og Heie, som ere græsgroede, er ikke stor Fare for, at Regnen bortskyller Jordforpen, uden at det maatte være paa Stæder, hvor der vare Sandflugter, som søvnede de Planter, hvilke ellers pleie at binde Sanden; Da 3. paa denne Tid cum mollior æstas Virgil. Georg. I. v. 310. for Sanden var mindre Fare end ved høi Sommers Tid, da den er mere levende. Den Advarsel, at man først i Esteraaret, naar det regner, har meest at tage sig i Agt for Vandet, kan ei ansees Cato uværdig, eller med feie udlægges saaledes, som om han allene vilde sige: først i Esteraaret, naar det regner, er meest Fare for Regn ***) men saaledes: du har for ingen Regn mere at frygte i Henseende til den Skade, som Vandet kan gjøre Sæden eller Sæde: Landet, end for den, som falder prima autumnitate først i Esteraaret, eftersom ofte paa denne fremfor andre Aarets Tider heftige Storme, store Vandskyller og øfende Torden: Regne falde, som ikke allene stemmer overeens med vore Tidens, men og med de ældres Erfaring. Det er om denne Tid Virgil, maaskee i Anledning af dette Sted, skriver i hans Georg. I. V. 316:

Sæpe ego cum flavis messorem induceret arvis.

— — — — —

Omnia ventorum concurrere prælia vidi

og 321 seqv.

Sæpe

*) Ald. I. og Familie har maturum est, ubi. hvilket ikke heller stemmer overeens med Cato's Ord Cap. XVII.

**) See hvad tilforn herom er sagt S. 250. 51. og 267.

***) Ad. Dikt. Husb. Vol. I. 15. p. 359-61. er ubi denne Sag gandske overeenstemmende med mig, og har fortræffelig vist Usandsynligheden i Victorii Formodning,

Sæpe etiam immensum coelo venit agmen aquarum,
 Et foedam glomerant tempestatem imbris atris
 Collecti ex alto nubes, ruit arduus æther
 Et pluvia ingenti sata læta boumqve labores
 Diluit: implentur fossæ, et cava † flumina crescunt † forte *flumine*
 Cum sonitu, fervetqve fretis spumantibus æqvor.

Og Cato Cap. V. 8. Post imbrem autumnii etc. For at undgaae dette, raader Cato: ikke at troe Greden, men strax cum pluere incipiet — incilia aperire, aqvam diducere in vias et segetem curare oportet, uti fluat. hvilke to sidste Ord uden Tvivl ere forrykkede af deres Stæd bag vias, og bedre og forstaaeligere blive læste: aqvam diducere, in vias uti fluat, et segetem curare oportet.

V. 2. *Per segetem in frumentis.* Gesner har Not. 2. yttret den Meening, at ved *seges* forstaaes tempus; sølgelig skulde per segetem her sige det samme som per sementim Cap. XXVII., hvilken Bemærkelse det og i Bonnetries Oversættelse er tillagt; Men det vil blive vanskeligt enten hos disse Scriptorer R. R. eller andre latinske Skribentere, at finde et Stæd til denne Forklarings Bestyrkelse, og desuden ikke rimeligt, at Cato skulde strax efter taget eet og samme Ord in *segete* i saa forskiellig en Bemærkelse. Mig synes og, at det lader sig desuden forklare, enten 1. uden mindste Forandring i Terten saaledes: De Gamle havde deres areas Plads enten paa eller ved deres Agerland, hvor de strax efter Høsten tørrkede Kornet; i en skylende Regn kunde derfor Vandet igennem Sæde-Landet løbe ud over disse, og ved der at blive staaende fordærve det astørskne Korn, hvilket bekræftes af Varr. Lib. I. 51 *); Men som han og lærer os der, at disse Tørrke-Pladser paa visse Stæder vare bedækkede, og han tilligemed Pallad. XXXVI. 1. 2. at ved Siden af dem vare bedækkede Skuure, og saadanne Skuurers Dækkelser gjorde af Palme- eller Rør-Blade, eller og Hampe-Lærred ic. kaldtes tegetes **), kan 2. dersom man maae forandre det Bogstav l til t, antages at have staaet per tegetem, hvortil det foregaaende *tegula* mutetur paa Kornloftet giver et Vink.

og Svagheden af Gesners Forsvar for sammes Læsemaade. Men hvad Kraft har ikke præjudicium Autoritatis?

*) Hvor area synes saaledes indrettet, at dette Uheld kunde forekommes,

***) Varr. I. 22. 1. Columell, Lib. XII. 50. 8.

Cap. CLVI. Comesto aliquva V folia, reddent te etc. I. R. B. have: comesto aliquva. Vbi folia reddent etc. den Aldinske: comesto alia qvinque folia. Man vil vel neppe, naar man ret overtenker Stødet, og betragter det stødende i aliquva og det staaende i alia forbundne med qvinque, modstaae den mig indfaldne Tanke, at i Exemplaret, som har været Kilden til Cato's Text, ikke har staaet v men b o: (brassicæ) hvilket Bogstav mundtlig tilsagt eller uigtig læst *) og misforstaaet af en Skriver, har indført det første V. De ældste Udgivere have fundet Sammenparringen af V med aliquva skurrende, derfor gjort af V. Vbi, og derefter indrettet interpunctionen: Aldinernes Udgiver har ikke allene beholdt V, men udtrykt det med Bogstaver, for at gjøre det sikket for videre Forandring, og tillige, for at betage Stødet det ubegvemme aliquva, forandret det til alia, Victorius har givet os Stødet, som den første Afskriver har efterladt det. Der hvor det er anført af Barr. Lib. I. 3. 28. er i de første Udgaver I. R. B., V. udeladt; men alia qvinque med Bogstaver sat i Aldina; og aliquva V med Romerske Tal af Victorio, hvilket alt synes at bekræfte min Formodning **).

Cap. CLVII. V. 8. Hac si uteris, omnes articulos poteris experiri. I Støden for Ordet hac, som findes i begge Aldinerne af 1514 og 33, den Juntingske af 1515, i den Baselske af 1521, min Zürichske af 1528, læses i den Parisiske af 1533 hic, i min Regiske af 1499 hæc, den Bolognesiske af 1504 saavel som Ascensii af 1529 he,c, hvilke Forandringer ikke af Gesner ere anførte; Læsemaaden hæc, som er den ældste, svarer bedst til det foregaaende ***), som indeholder en dobbelt Forskrift paa to af adskillige Urte-Slags foruden Kaalen sammensatte Lægemidler. For omnes articulares har den Regiske articularios, og Aldinerne articulares morbos, og disse saavel som hinc poteris expellere. Da strax foran staaer morbum articularium, er

*) u kan let være hørt for b; og b i et MSS. naar dets første Streg var kort og næsten udslettet, læst u.

**) Det er tydeligt, at dette Stød hos Varro er af enhver Udgiver indrettet efter hans udi Cato antagne Text, og viser, at Textens Overensstemmelse paa flere Stæder ikke altid er Beviis paa, at den er uforfalsket, hvilket jeg ønsker erindret ved umbra, glurus.

***) utor Bruges af Cato paa andre Stæder saavel som af Plautus med accusandi casu.

er de gamle Udgavers *articularios* uden tilsøiet *morbos*, som af Manden siden kan være indført, eller for Tydeligheds Skyld tilsat, gandske forstaaeligt, og en ret *Catonisk* Ellipsis. Gesners noget for kunstige Forklaring over *articulos experiri*, gjorde, at jeg troede, at Slutningen af Ordet *expedire*, som jeg holdt for det rette, havde været utydeligt skrevet, og derfor af nogle blevet læst for *expellere*, og af andre for *experiri*. Men ved næiere at betænke Sygdommens Natur og Cato's uindskrænkede Tillid til sin Kaal, har jeg indseet, at intet Udtryk er passeligere end dette: *omnes articulos poteris experiri*. De Forsøg, som man kan gjøre med sine Leeder, bestaae i at udøve de ved deres Bygning muelige Bevægelser. Erfarenhed lærer, at et med nogen betydelig Grad af Gigt angrebet Leed langt fra at kunne tillade disse Forsøg, indjager tværtimod formedelst de derpaa følgende utaaalelige Smerter den Syge Frygt for den aller mindste Bevægelse, ja endog for Nærmelsen af enhver Person eller Ting. Et Middel derfor, som kunde sætte den Gigtsyge i Stand ikke allene at bevæge et eller andet Lem paa Legemet, men alle i Almindelighed uden Undtagelse af et eeneste, var vel det største, kraftigste og almindeligste Lægemiddel, som Naturen formaede at frembringe, følgelig just saadan et, som Cato troede at have fundet i sin Kaal **).

V. 15. Et si polypus in nasum introierit, brassicam erraticam, aridam, tritam in malum conjicito, et ad nasum admoveto. Mig forekommer her ikke den Vanskelighed, som af andre er fundet, tværtimod synes det meget overensstemmende med den gamle Landsbye Enfoldighed i et udhulet Æble **) at bringe saadant et Middel til Næsen. Var Forandring nødvendig og tilladelig, vilde jeg sætte: in calamum conjicito; thi en huul Rør-Stilk eller Pennefjer er et Værktøi, hvis Bequemhed at stilles i Næseborene, og, uden at noget deraf spildtes, ved Opnuining at indbringe det deri fyldte Kaal-Pulver, lige til Polypen, (Næse-Borten) ingen Landsbye-Dreng vilde misliende

*) Jeg seer at Hr. Grosse i Oversættelsen har indseet dette.

**) Hr. Grosse har herved forstaaet en Daase af Skikkelse som et Æble. Frugten af Granat-Træet, kaldet *malum punicum*, kunde udhulet afgive saadan en Daase; lige som hos os undertiden gjøres saadanne af Citroner; hvilke paa den Tid ikke vare almindelige hos Romerne.

fiende *). Midlet vilde vel ellers ligesaa lidet her, som imod Lemmer, der ere gangne af Leed og andre ovenfor anførte indvortes og udvortes Svagheder finde nuværende Lægers Bisald.

Cap. CLX. Dette Capitel, som lærer ved en latterlig Manings Forskrift at bringe Leedemoder, som vare udvegne af deres Leedehuuler, tilbage, er for sin Overtroe og mange daarlige, intet hverken i det latinske eller noget andet Sprog betydende Ord, mindst passende til saa fornuftig og alvorlig en Mand, som vores gamle Cato. Varro giver Aarsag til at mistænke det i hans I. Bogs Cap. II. V. 27., hvor han under Stolonis Navn anfører en langt vittigere Forskrift, som har Alderdommens ærværdige Præg, mod Podagra saaledes: Terra pestem teneto! salus hic maneto in meis pedibus: hæc ter novies cantare jubet, terram tangere, despuere, jejunum cantare. Den mod dette Hæxerie som upassende i et Skrivt om Agerdyrkningen gjorde Indvending lader Varro saaledes besvare: an non in magni illius Catonis libro, qvi de agricultura est editus, scripta sunt permulta similia? Ut hæc, qvemad modum placentam facere oportet, qvo pacto libum, qva ratione pernas fallire. Illud non dicis inqvit Agrius, qvod scribit, si velis in convivium multum bibere coenareqve libenter, ante esse oportet brassicam crudam ex aceto et post aliqva eller (alia) folia V**). Skulde vel denne Varro, som havde Cato saa fuldkommen inde: hvis første Bog er for en stor Deel en Forklaring over hans Bogs vigtigste Stykker, her, hvor han vil viise, at denne Skribent i sit Skrivt om Agerdyrkningen havde indført meget, som havde ligesaa liden Sammenhæng dermed, som Forskrivten mod Podagra, i Stædet for de nys udfrevne Stæder ikke meget heller anført hans urimelige Manings Formular, som var det bedste og meest træffende Beviis for hans Sætning, og hvilket han saa meget mindre kan formodes at have overseet, som denne Forskrift findes i vore Exemplarer ikke allene midt imellem de anførte mindre passende Stæder om brassica og pernis, som han valgte,

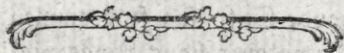
P p 2

men

*) Vi finde og, at de gamle Medici have i Næsen besæstet calamos, for derved at indbringe Lægemidler; saaledes har Cellus Med. Lib. VII. 11. enodem scriptorium calammum in narem esse conjiciendum, hvortil kan sammenhødes Scrib. Larg. Cap. VII. 48. oportet fumere pinnam anteris, quam maximam vel calami scriptorii fistulam modice plenam, deinde aptare ad longitudinem nasi etc.

***) See Anmærningen til CLVI, pag. 297.

men endog saa nær ved sidste, at det ikke haver kunnet undgaae hans Opmærksomhed. Saa stor en Formodning som dette synes mig at give, at i det Exemplar af Cato, som Varro har havt, ei dette CLX. Cap. sandtes, saa uimodsigeligt er det, at samme i Plinius ikke har været savnet, da han tvende Gange taler derom: først i hans XVII. Bogs 28. Capitel mod Slutningen saaledes: *cujus verba inferere non quidem serio ausim, quoniam a Catone prodita contra luxata membra jungenda arundinum fissura.* og XXVIII Bogs V. Cap. *Cato prodidit luxatis membris carmen auxiliare, Varro podagricis.* Hvorledes lader dette sig forklare? Haver der været tvende forskjellige Afskrivter af Cato, hvoraf det eene har havt, det andet savnet dette CLX. Capitel? Eller er maaffee dette Capitel i det Mellemrum af omtrent 100 Aar imellem den Tid Varro og Plinius have skrevet, af en anden Catoni tilføjet? Kort at sige: Stilens (naar Formularen selv undtages) Eighed og Plinius vigtige Anførsel tilkiender Cato dette Stykke; Varrons mig uforklarlige Tausched paa et Sted, hvor man efter det Ord: *Agrius* meget ser havde Marsag at vente dette, end hvad han skriver om Kaalen, synes at fratiende ham det. Critici løse denne Knude, som jeg ikke vover at overskiare.



Trykfeil.

- Side 230 Linie 19. Bonon. af 1482, læs: Regisse
 — 232 — 12. tillæg efter: trykt naar den Parisiske Udgave af 1533 undtages, som i samme Aar sørend Ald. II. udkom.
 — 233 — 5. Ald. I., l. Aldina.
 — — 7. Aldini, l. Aldina.
 — 235 — 30. occurunt, l. occurrunt.
 — 244 — 10. 11. ret rettere, l. rettere.
 — 247 — 1. 2. kan kan, l. kan.
 — 268 — 20. Sydgem, l. Sygdom.
 — 274 næst sidste L. ei heller at han siger, l. ei heller siger han.
 — 294 — 21. dette, uaget, l. dette uaget.